

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет магістерської та
аспірантської підготовки
Кафедра Водних біоресурсів та
аквакультури

Магістерська кваліфікаційна робота

**на тему: Стан міжнародної кооперації рибного промислу в Чорному і
Азовському морях**

Виконав студент 2 року групи МВБ 61
спеціальності 207 Водні біоресурси та
аквакультура

Іванов Андрій Вікторович

Керівник к.с-г.н., доц.
Пентилюк Роман Сергійович

Рецензент к.біол.н., доцент
к.біол.н., доцент, зав.каф.ЛНУВМБ
ім. С.З.Гжицького
Божик Володимир Йосипович

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Магістерської та аспірантської підготовки

Кафедра Водних біоресурсів та аквакультури

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 207 Водні біоресурси та аквакультура

(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри Шекк П.В.

“ 02 ” 11 2017 року

З А В Д А Н Н Я
НА МАГІСТЕРСЬКУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Іванову Андрію Володимировичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Стан міжнародної кооперації рибного промислу в Чорному і Азовському морях

керівник роботи Пентилюк Роман Сергійович, к.с-г.н., доц.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від “02” листопада 2017 року № 321-С

2. Строк подання студентом роботи 01 лютого 2018 р.

3. Вихідні дані до роботи Робота присвячена вивченню стану міжнародної кооперації рибного промислу в Чорному і Азовському морях

Мета роботи: полягала в проведенні аналітичної характеристики міжнародної правової кооперації у галузі рибного промислу в Чорному та Азовському морях.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) Детальний аналіз наявної в літературі інформації щодо сучасного

стану міжнародної кооперації у галузі рибного промислу в акваторіях Чорного та Азовського морів, проблем та перспектив його розвитку.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) Обов'язковими рисунками є ті що ілюструють місце досліджень, графіки та таблиці, які характеризують ті чи інші показники, що використовуються для розрахунків та прогнозів необхідних для вирішення поставлених задач.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____ 02.11.2017 р. _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Термін виконання етапів роботи	Оцінка виконання етапу	
			у %	за 4-х бальною шкалою
1	Аналіз наукової літератури з досліджуваної теми. Написання першого розділу магістерської роботи	02-30.11.17	92	відм.
2	Аналіз еколого-рибогосподарської характеристика Чорного та Азовського морів. Написання другого розділу магістерської роботи	01-25.12.17	92	відм.
3	Рубіжна атестація	25-29.12.17	92	відм.
4	Аналіз міжнародних проблем рибальства в морях замкнутого та напівзамкнутого типів, міжнародно-правового режиму риболовства в Чорному та Азовському морях. Написання третього та четвертого розділів магістерської роботи.	01-15.01.18	92	відм.
5	Аналіз та узагальнення отриманих результатів дослідження. Формулювання висновків за результатами магістерської роботи	15-18.01.18	92	відм.
6	Оформлення магістерської роботи	19-25.01.18	92	відм.
7	Перевірка роботи науковим керівником, надання відгуку	26-31.01.18	92	відм.
8	Перевірка роботи завідувачем кафедрою	01.02.18		
9	Перевірка на плагіат	05.02.18		
10	Надання рецензенту перевіреної на кафедрі роботи	10-13.02.18		
11	Попередній захист роботи на кафедрі	16.02.18		
	Інтегральна оцінка виконання етапів календарного плану (як середня по етапам)		92,0	відм

Студент _____ Іванов А.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Пентильок Р.С.
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Стан міжнародної кооперації рибного промислу в Чорному і Азовському морях

Іванов А.В., магістр кафедри Водних біоресурсів та аквакультури

Запаси гідробіонтів Світового океану вважаються практично невичерпними. Однак держави-учасники риболовного процесу повинні експлуатувати їх розумно, на основі зваженого та екосистемного підходів, а також сталого використання. Предметом даного дослідження стало вивчення сучасного стану міжнародної кооперації рибного промислу на прикладі Чорного та Азовського морів. Метою роботи було проведення аналітичної характеристики міжнародної правової кооперації у галузі рибного промислу в Чорному та Азовському морях. Крім того завданням роботи передбачалось провести аналіз існуючих проблем з цього питання та оцінити перспективи його розвитку. Робота виконана на 70 сторінках, містить 3 рисунки та 43 літературних джерела. Ключові слова: рибальство, Чорне море, Азовське море, рибні ресурси, гідробіонти.

SUMMARY

The State of International Cooperation for fishing in the Black Sea and the Sea of Azov

Ivanov A.V., Master of the Water bioresources and aquaculture department

The hydrobionts reserves in the oceans are considered practically inexhaustible. However, States parties to the fishing process should operate them sensibly and based of a balanced and ecosystem approach, as well as sustainable use. The purpose of the work was to conduct an analytical description of international legal cooperation in the field of fishing in the Black and Azov Seas. The work is performed on 70 pages, contains 3 drawings and 43 literary sources.

Key words: fishery, Black Sea, Azov sea, fish resources, hydrobionts.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
1 ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ.....	8
2 ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГІОНУ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	33
2.1 Еколого-рибогосподарська характеристика Чорного моря.....	33
2.2 Еколого-рибогосподарська характеристика Азовського моря.....	43
3 МІЖНАРОДНІ ПРОБЛЕМИ РИБАЛЬСТВА В МОРЯХ ЗАМКНУТОГО ТА НАПІВЗАМКНУТОГО ТИПІВ.....	46
4 МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ РИБОЛОВСТВА В ЧОРНОМУ ТА АЗОВСЬКОМУ МОРЯХ.....	52
ВИСНОВКИ.....	66
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	67

ВСТУП

Запаси гідробіонтів Світового океану вважаються практично невичерпними. Однак незважаючи на це держави-учасники риболовного процесу повинні експлуатувати їх розумно, на основі зваженого та екосистемного підходів, а також сталого використання.

У той же час стану запасів ресурсів та їх раціонального використання непоправної шкоди завдає незаконний, несполучений і нерегульований (ННН) промисел, який має місце практично у всіх районах Світового океану, в тому числі в Чорному і Азовському морях (як в територіальному морі, виключній економічній зоні, континентальному шельфі, так і у відкритому морі).

Одні рибальські судна не дотримуються встановлені державами і регіональними організаціями правила рибальства, інші - заборонені для промислу сезони і райони, треті не повідомляють (або повідомляють недостовірну інформацію) про свої улови, четверті здійснюють промисел інших, більш цінних видів морських живих ресурсів, ніж тих, на видобуток яких у таких судів є дозвіл, п'яті – і зовсім не мають дозволів на промисел.

Власники деяких судів змінюють прапори держав, які не можуть або не хочуть належним чином контролювати промислову діяльність судів. Такий промисел підриває національні та міжнародні заходи зі збереження морських живих ресурсів та управління ними і веде до виснаження ресурсів.

За даними ФАО, 32,5% запасів усіх морських риб вже виловлюється надмірно, тому актуальність даної роботи полягає у тому, що боротьба з ННН промислом в Чорному та Азовському морях – завдання інтернаціональне і стосується як мінімум усіх держав, територія яких омивається цими морями.

Викорінення цього міжнародно-правового порушення можливо тільки їх колективними зусиллями, а також співробітництвом міжнародних організацій, судновласників та їх об'єднань на основі норм і принципів міжнародного права.

Разом з тим, не можна не погодитися з думкою ФАО про те, що «для ефективної боротьби з ННН промислом більшості країн, включаючи країни, що розвиваються, буде потрібно зміцнити національні механізми здійснення контролю і забезпечення дотримання законів і постанов, призначених для забезпечення збереження живих морських ресурсів та управління ними».

Саме тому предметом нашого дослідження стало вивчення сучасного стану міжнародної кооперації рибного промислу на

прикладі Чорного та Азовського морів.

Метою роботи було провести аналітичну характеристику міжнародної правової кооперації у галузі рибного промислу в Чорному та Азовському морях.

Крім того завданням роботи передбачалось провести аналіз існуючих проблем з цього питання та оцінити перспективи його розвитку.

1 ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Діяльність держав, пов'язана з видобутком живих ресурсів Світового океану, в даний час досить ефективно регулюється нормами міжнародного права. Відносини між суб'єктами міжнародного права, пов'язані з рибальством, як у вітчизняній, так і в зарубіжній доктрині традиційно прийнято відносити до предмета міжнародного морського права.

Норми міжнародно-правового режиму рибальства логічно об'єднані внутрішньою єдністю і спільною метою, систематизовані по окремих інститутах. Предметом міжнародно-правового режиму рибальства є відносини між суб'єктами міжнародного права, що стосуються дослідження, промислової розвідки, раціонального використання і збереження морських живих ресурсів.

Слід зазначити, що в даний час можна говорити про формування в міжнародно-правовий режим рибальства системи міждержавних відносин - міжнародне управління рибальством.

Термін «управління» в контексті рибальства в доктрині та практиці міжнародного права розглядається з трьох позицій:

1. Управління морськими живими ресурсами. Цей термін знайшов своє відображення в Конвенції ООН з морського права 1982 р, Угоді 1995р. про рибних запасах і в ряді регіональних угод з питань рибальства. Однак визначення даного терміну немає ні в одному міжнародно-правовому акті.

2. Управління запасами морських живих ресурсів. Даний термін вживається, в основному, в зарубіжній літературі. У міжнародно-правових актах він не знайшов свого закріплення.

3. Управління рибальством. Цей термін активно використовується останнім часом в міжнародних документах, в рамках міжнародних організацій і конференцій, в національному законодавстві держав, а також в

доктрині міжнародного права.

Одним з основних інструментів міжнародного управління рибальством є міжнародно-правове регулювання рибальства. Перш за все, воно здійснюється за допомогою міжнародних договорів, однак важливе значення мають також міжнародні акти рекомендаційного характеру.

Слід зазначити, що основні принципи управління морським рибальством були узгоджені на Всесвітній конференції ФАО з управління і розвитку рибальства 1984 року і відображені в ухваленій «Стратегії в галузі управління та розвитку рибальства».

Таким чином, під міжнародним управлінням рибальством слід розуміти засноване на міжнародно-правових нормах і нормах рекомендаційного характеру цілеспрямоване вольове вплив держав і міжнародних організацій на суб'єктів промислу, з метою організації та координації їх діяльності в процесі збереження, підтримки, відтворення, оптимального використання морських живих ресурсів, регулювання праці членів екіпажів риболовних суден, забезпечення безпеки мореплавання і ведення промислу, запобігання забруднення морського середовища тощо.

Міжнародно-правовий режим рибальства здійснюється на основі основних, міжгалузевих і галузевих (спеціальних) принципів.

Основні принципи міжнародного права є корінними основами найбільш загального характеру, визнаними усіма державами як норми *jus cogens*, що володіють вищою юридичною силою і мають універсальну сферу дії.

Про те, що основні принципи міжнародного права є регуляторами міжнародних відносин в галузі рибальства, вказується в багатьох універсальних, регіональних і двосторонніх договорах.

Так, в преамбулі Конвенції ООН з морського права 1982 р підкреслюється про те, що «кодіфікація і прогресивний розвиток морського права, досягнуте в цій Конвенції, будуть ... сприяти економічному та соціальному прогресу всіх народів світу відповідно до принципів Організації

Об'єднаних націй, викладеним в її Статуті ».

У преамбулі Угоди ООН про транскордонних рибних запасах і запасах далеко мігруючих видів 1995 року держави-учасники цієї Угоди закріпили свою рішучість «удосконалювати співпрацю між державами».

У Конвенції про біологічне різноманіття 1992 р наголошується на необхідності заохочення міжнародного, регіонального та глобального співробітництва між державами і міжурядовими організаціями в справі збереження біологічного різноманіття і сталого використання його компонентів (п.15 Преамбули).

Галузеві принципи є основою для будь-яких норм галузі і безпосередньо впливають на їх формування, зміст та розвиток. Кількість принципів міжнародно-правового режиму рибальства встановити важко. Безперечно, такими є принцип сталого використання морських живих ресурсів, принцип обережного підходу до збереження морських живих ресурсів, принцип екосистемного підходу в рибальстві. Вони ж є основними засадами міжнародно-правового режиму рибальства.

Таким чином, галузеві принципи міжнародно-правового режиму рибальства повинні відповідати наступним вимогам: а) вони повинні бути закріплені в джерелах міжнародного права; б) вони повинні викладатися не розрізнено, а згруповані в одному тексті; в) основні галузеві принципи повинні компактно закріплюватися в першому розділі основних джерел міжнародно-правового режиму рибальства. Наприклад, такі принципи викладені в ст. 5 «Загальні засади» Угоди ООН 1995 року про рибних запасах.

За допомогою основних галузевих принципів забезпечується гармонія і злагода в міжнародних рибогосподарських відносинах, досягається необхідний баланс інтересів між економічною потребою в ресурсах та їх раціональним використанням.

Збиток, нанесений морському середовищі в результаті забруднення,

виснажливої експлуатації морських ресурсів, привнесення інвазивних видів-вселенців, підкислення океану і наслідків зміни клімату, а також в результаті фізичного зміни і руйнування морських середовищ існування, негативно позначається на виробництві важливих екосистемних послуг і, в першу чергу - на перспективах сталого розвитку.

На міжнародному універсальному рівні були прийняті міжнародні договори, в яких закріплюються ті чи інші аспекти принципу сталого використання морських живих ресурсів.

Зокрема, Конвенція ООН з морського права 1982 р в частині V і розділі 2 частини VII закріпила правові рамки збереження морських живих ресурсів, управління ними та їх сталому використанню у виняткових економічних зонах, континентальний шельф і у відкритому морі. У виняткових економічних зонах прибережні держави зобов'язані забезпечувати, щоб стан живих ресурсів не піддавалося небезпеки в результаті надмірної експлуатації, з урахуванням наявних у нього найбільш достовірних наукових даних з метою оптимального використання таких ресурсів. У відкритому морі ведуть промисел держави також повинні вживати заходів щодо збереження живих ресурсів по відношенню до суден, що плавають під їх прапором, на основі наявних у них найбільш достовірних наукових даних і співпрацювати один з одним в збереженні таких ресурсів і управлінні ними. Заходи щодо збереження повинні бути спрямовані на підтримку або відновлення популяцій виловлюються видів на рівнях або до рівнів, при яких може бути забезпечений максимальний стабільний вилов, який визначається з урахуванням відповідних екологічних та економічних чинників.

В Угоді 1995 року про рибних запасах передбачено в якості основної мети - забезпечення довгострокового збереження і сталого використання транскордонних рибних запасів і запасів далеко мігруючих риб. Для досягнення цієї мети Угода наказує застосовувати обережний і екосистемний підходи до збереження цих двох видів запасів та управління ними.

У статті 5 Угоди 1995 року передбачено, що держави-учасниці докладають зусиль до того, щоб забезпечити довгострокову стійкість транскордонних рибних запасів і запасів далеко мігруючих риб і сприяти меті їх оптимального використання. Крім того, вони вживають заходів щодо попередження чи усунення надмірної експлуатації та надлишкового рибпромислового потенціалу та забезпечення того, щоб інтенсивність промислового зусилля не перевищувала рівнів, сумірних зі сталим використанням рибних ресурсів. За словами голови Конференції ООН з питань транскордонних і далеко мігруючих видів риб (на якій була розроблена дана Угода) С. Нандана, колективний інтерес міжнародної спільноти полягає в прийнятті до уваги і забезпеченні сталого використання живих ресурсів відкритого моря.

Угода ФАО по відкритому морю 1993 рік передбачає обов'язки держави прапора щодо забезпечення дотримання рибальськими суднами, що плавають під її прапором, міжнародних заходів щодо збереження та управління морськими живими ресурсами.

Конвенція про біологічне різноманіття 1992 р містить термін «стале використання», яке означає використання компонентів біологічного різноманіття таким чином і такими темпами, які не приводять у довгостроковій перспективі до вичерпання біологічного різноманіття, тим самим зберігаючи його здатність задовольняти потреби нинішнього і майбутніх поколінь і відповідати їх сподіванням. Конвенція покликана також відігравати роль у заохоченні сталого рибальства.

Безумовно, основну роль у формуванні і розвитку принципу сталого використання морських живих ресурсів грає ФАО. Будучи, спеціалізованою установою ООН, ця Організація відповідно до свого Статуту наділена широкими повноваженнями по розробці і прийняттю міжнародної політики в галузі рибальства в цілому і в збереження морських живих ресурсів, зокрема. Однак наділення ФАО спеціальними

повноваженнями не означає, що ООН не може займатися зазначеними проблемами.

Генеральна Асамблея ООН, будучи одним з головних органів цієї Організації, відповідно до ст. 10 Статуту ООН уповноважена обговорювати будь-які проблеми, в тому числі і питання рибальства. Резолюції, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН по «зовнішнім» питань, хоча і не мають юридичної сили для держав, проте, є досить вагомими, тому що відображають думку переважної більшості держав. Вони можуть в певних умовах служити підставою для формування або подальшої розробки правової норми. Серія резолюцій по одній проблемі або темі може демонструвати поступове формування *opinio juris*, необхідну для встановлення нової норми міжнародного права.

На Конференції ООН зі сталого розвитку в 2012 р почався процес розробки комплексу цілей в галузі сталого розвитку на основі відібраних пріоритетних напрямків роботи. Була створена Робоча група відкритого складу Генеральної Асамблеї ООН по цілям в області сталого розвитку, яка запропонувала сімнадцять цілей, які представляють собою єдиний і неподільний комплекс глобальних пріоритетів у сфері сталого розвитку. Мета 14 сформульована як «Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку» та включає сім основних цільових показників і три цільових показника, що стосуються засобів досягнення.

В останні роки в резолюції Генеральної Асамблеї ООН включаються положення про регламентацію викидів риб в морське середовище, охорону морських птахів і т.д. Слід зазначити також розділ в резолюції про відповідальне рибальство в морській екосистемі. Генеральна асамблея збирається щороку закликає держави впровадити екосистемний підхід відповідно до йоганнесбурзького плану виконання рішень. Вона закликає держави самостійно або через регіональні організації з управління

рибальством і домовленості продовжувати свої зусилля щодо застосування екосистемного підходу до рибальства. У таких резолюціях перманентно міститься рекомендація державам активізувати проведення наукових досліджень в галузі морської екосистеми відповідно до міжнародного права.

Резолюції, присвячені проблемі сталого рибальства і іменуються «Забезпечення сталого рибальства, в тому числі за рахунок реалізації Угоди 1995 року про здійснення положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 року, які стосуються збереження транскордонних рибних запасів та запасів далеко мігруючих риб і управління ними, і пов'язаних з ним документів », розробляються і приймаються Генеральною Асамблеєю ООН починаючи з 58-ї сесії в 2003 р

Найбільш серйозні і значущі зрушення в справі довгострокового збереження морських живих ресурсів та управління ними несли за собою нововведення, які стосувалися: введення заборони на донний промисел в районах де, як відомо на основі достовірної наявної наукової інформації, зустрічаються або можуть зустрічатися вразливі морські екосистеми, включаючи підводні гори, гідротермальні жерла і холодноводні корали (резолюції № 59/25, 61/105); рекомендацій щодо впровадження додаткових заходів по боротьбі з ННН промислом, пов'язаних з удосконаленням систем моніторингу, контролю і спостереження, із забезпеченням дотримання заходів щодо збереження та управління і з введенням державами схем досконалішого портового контролю (наприклад, резолюції № 61/105, 63/112).

У своїх резолюціях Генеральна Асамблея ООН звертає увагу держав та інших суб'єктів на той факт, що стан ресурсної бази практично не поліпшується, що багато запаси переловлюються і знаходяться на межі зникнення. У резолюціях регулярно підкреслюється, що екосистемний підхід є найбільш ефективним інструментом досягнення стійкого рибальства, а обережний підхід повинен виступати основним регулятором діяльності в

Світовому океані.

Генеральна Асамблея ООН в своїх резолюціях, як правило, вказує на той факт, що неефективність або мала ефективність управління рибальством, як на державному, так і на міжнародному рівнях, часто є наслідком ненадійності і неточності інформації, що, породжене недостатністю наукових знань і (або) приховуванням або неправильним зазначенням відомостей про вилови і промислові зусилля.

Крім закріплення принципу сталого рибальства на універсальному рівні, він знайшов своє відображення також на регіональному рівні.

Зокрема, Європейський союз прийняв в 2002 р Регламент № 2371/2002, в ст. 3 якого міститься визначення «стале використання», що означає використання запасів таким чином, щоб їхнє майбутнє використання не був обмежений і не було негативного впливу на морські екосистеми.

У 2013 р ЄС прийняв Регламент № 1380/2013, де в ст. 4 зафіксовано визначення «Партнерська угода зі сталого рибальства», під яким розуміється міжнародна угода, укладена з третьою державою в цілях отримання доступу до водам і ресурсів з метою стійкої експлуатації надлишку морських живих ресурсів, в обмін на фінансову компенсацію від Союзу, який може включати в себе галузеву підтримку. Таким чином, двосторонні угоди, які укладає Європейський союз про співпрацю в галузі рибальства з правом на видобуток живих ресурсів у водах, що знаходяться під юрисдикцією іншої держави, повинні відповідати принципу сталого рибальства.

У той же час, за словами П. Бірн, А. Бойл і К. Редгуелл, управління рибальством в Європейському союзі не функціонує так, як повинно, і мета стійкості на довгий термін поки не досягнута. Стан більше половини запасів водних біологічних ресурсів Союзу невідомо і тільки 32% стійко управляється. В цілому, більше 25% всіх запасів переловлюється і 50% виловлюється повністю.

Таким чином, принцип сталого використання морських живих ресурсів

являє собою один з основоположних принципів міжнародно-правового режиму рибальства на сучасному етапі. Він знайшов своє закріплення в міжнародних договорах універсального, регіонального, двостороннього характеру, а також в міжнародних рекомендаційних актах. Закріплення цього принципу в міжнародних договорах має на увазі чіткі і конкретні міжнародні зобов'язання держав при управлінні рибальством. Нормативний зміст цього принципу полягає в тому, що держави при управлінні рибальством повинні вживати таких заходів, які забезпечують довгострокову стійкість морських живих ресурсів, запобігають або усувають їх надмірну експлуатацію та виснаження, зберігають здатність задовольняти потреби в них нинішнього і майбутніх поколінь.

Ще одним з найважливіших принципів ведення міжнародного рибного промислу є принцип обережного підходу, який спрямований на переорієнтацію міжнародного співробітництва в галузі охорони навколишнього середовища з реагування на вже трапилися несприятливі наслідки на їх запобігання.

Вперше він був сформульований в Декларації з навколишнього середовища і розвитку, прийнятої на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в м Ріо-де-Жанейро в 1992 р Він закріплений в якості 15-го принципу Декларації і означає, що «з метою захисту довілля держави у відповідності зі своїми можливостями широко застосовують принцип вжиття заходів обережності. У тих випадках, коли існує загроза серйозних або необоротних втрат, відсутність повної наукової впевненості не використовується в якості причини для відстрочення прийняття економічно ефективних заходів щодо попередження погіршення стану навколишнього середовища ». Таким чином, відсутність наукової інформації не повинно використовуватися в якості підстави для того, щоб відкладати або вживати заходів щодо збереження та захисту навколишнього середовища.

У проекті Міжнародного пакту з навколишнього середовища і розвитку

(в ред. 2010 року) зміст принципу обережності, або обережного підходу, розкривається в ст. 7, яка оголошує обов'язком вжиття заходів обережності з метою прогнозування, запобігання і контролю над ризиками виникнення серйозного і незворотного шкоди навколишньому середовищу.

З коментарів розробників проекту Пакту до ст. 7 випливає, що заходи обережності повинні передбачити, запобігати і усувати причини погіршення стану навколишнього середовища, а основна філософія розглянутого принципу зводиться до того, що краще зробити помилку в прийнятті заходів обережності і тим самим уникнути ущерба⁴⁹.

Принцип обережного підходу в даний час є одним з найважливіших умов здійснення рибальської діяльності. Він визнаний в якості однієї з основ рибальської політики як на міжнародному універсальному, регіональному, двосторонньому рівнях, так і на національному рівні.

Обережний підхід до збереження морських живих ресурсів завоював широку популярність, перш за все, як метод, що дозволяє здійснювати раціональне рибальство в умовах низької якості і / або неповноти доступної інформації (тобто в умовах невизначеності).

У численних роботах по тематиці обережного підходу наводяться різні його інтерпретації, проте загальним для них є ряд умов: відповідальність за доказ того, що даний промисел не приведе (або призведе до дуже малої ймовірністю) до значного, а тим більше до непоправних збитків для обловлюваних запасів, покладається на користувачів ресурсів; не відкладні прийняття заздалегідь узгоджених заходів для запобігання або мінімізації збитку, навіть коли відсутність наукових даних не дозволяє з точністю передбачити ймовірність виникнення небажаної події чи можливі розміри очікуваного шкоди; потреба в попереджувальних (обережних) заходи повинна зростати як з величиною можливого збитку, так і з рівнем невизначеності.

В.К. Бабаян виділяє чотири найважливіших складових цього принципу

стосовно рибальства:

Попередження або мінімізація ризиків, пов'язаних з можливістю заподіяння шкоди експлуатуються запасу у відповідній водній екосистемі.

Негайне прийняття заздалегідь узгоджених заходів у разі реальної небезпеки для стану експлуатованого запасу або місця його існування.

Облік невизначеності (неповноти знань про запаси промислових видів і місці їх існування) як об'єктивно неминучого фактора регулювання рибальства.

Відновлення експлуатованих запасів, а також запасів асоційованих або залежних видів до високих рівнів продуктивності і підтримання їх на цьому рівні протягом усього періоду експлуатації.

На думку В.К. Бабаяна, обережний підхід до регулювання рибальства - це результат еволюції наукових уявлень про раціональне використання промислових біоресурсів, який відображає останні досягнення рибогосподарської науки в області промислової біології та управлінні експлуатованими запасами в умовах невизначеності. Обережний підхід є найбільш перспективним напрямком в інтегруванні природоохоронних принципів в практику регулювання промислового рибальства. Застосування підходу сприяє відновленню і підтримці високої продуктивності запасів, підвищуючи тим самим і їх промислове значення.

Торкаючись міжнародно-правового закріплення принципу обережного підходу стосовно рибальства, відзначимо, що вперше він був відображений в Угоді про здійснення положень Конвенції ООН з морського права від 10 грудня 1982 року, які стосуються збереження транскордонних рибних запасів та запасів далеко мігруючих риб і управління ними 1995 р

У ст. 5 цієї Угоди серед загальних принципів цього міжнародного договору закріплено, що з метою збереження транскордонних рибних запасів та запасів далеко мігруючих риб і управління ними прибережні держави та держави, які ведуть рибний промисел у відкритому морі, в порядку реалізації

свого обов'язку співробітничати згідно з Конвенцією застосовують обережний підхід.

У ст. 6 Угоди 1995 р міститься розгорнуте тлумачення того, що розуміється під «застосуванням обережного підходу». Зокрема, він включає в себе наступне.

Держави широко застосовують обережний підхід до збереження транскордонних рибних запасів та запасів далеко мігруючих риб, управління ними та їх використання, з тим щоб захищати морські живі ресурси та зберігати морське середовище.

Якщо інформація має невизначений, ненадійний або недостатній характер, то держави діють з більшою обережністю. Відсутність достатньої наукової інформації не використовується в якості підстави для того, щоб відкладати або не вживати заходів щодо збереження та управління.

При здійсненні обережного підходу держави:

вдосконалюють процес прийняття рішень в галузі збереження рибних ресурсів і управління ними за допомогою отримання найбільш достовірної наявної наукової інформації, взаємного обміну нею і впровадження вдосконалених методів регулювання ризику і невизначеності;

застосовують керівні принципи, викладені в Додатку 2 до Угоди, визначають на основі найбільш достовірної наявної наукової інформації, опорні критерії щодо конкретних запасів і заходи, яких слід вживати в разі їх перевищення;

беруть до уваги, зокрема, фактори невизначеності щодо розміру та продуктивності запасу (запасів), опорні критерії, стан запасів з точки зору таких критеріїв, рівні і розподіл промислової смертності та вплив риболовної діяльності на види, які не є об'єктом спеціалізованого промислу, та асоційовані або залежні види, а також існуючі та прогнозовані океанічні, природно-природні та соціально-економічні умови;

розробляють програми збору даних та проведення досліджень для

оцінки впливу рибальства на види, які не є об'єктом спеціалізованого промислу, та асоційовані або залежні види та їхнє середовище, і приймають плани, необхідні для забезпечення збереження таких видів та охорони місць проживання, які викликають особливе занепокоєння.

Держави вживають заходів до забезпечення того, щоб при наближенні до опорних критеріїв не відбувалося їх перевищення. При їх перевищенні держави негайно вживають заходів, передбачених пунктом 3, з метою відновлення запасів.

Коли стан запасів, які є об'єктом спеціалізованого промислу, або видів, які не є об'єктом такого промислу, або асоційованих чи залежних видів, викликає занепокоєння, держави піддають такі запаси і види посиленому моніторингу, з тим щоб проводити огляд їх стану і дієвості заходів щодо збереження та управління. Вони регулярно переглядають такі заходи у світлі нової інформації.

Для нових промислів або рибпромислової розвідки держави в можливо короткі терміни вживають обережні заходи щодо збереження та управління, включаючи, зокрема, обмеження на вилов і промислового зусилля. Такі заходи залишаються в силі до тих пір, поки не надійдуть достатні дані, що дозволяють оцінити вплив промислу на довгострокову стійкість запасів, після чого здійснюються заходи щодо збереження та управління на основі цієї оцінки. Ці останні заходи у відповідних випадках дозволяють поступово розвивати промисел.

Якщо на стан транскордонних рибних запасів або запасів далеко мігруючих риб значній мірі негативно впливає будь-яке природне явище, то держави вживають заходів щодо збереження та управління на надзвичайній основі з метою забезпечити, щоб таке негативний вплив не посилювався рибальською діяльністю. Держави також вживають таких заходів на надзвичайній основі там, де промислова діяльність являє собою серйозну загрозу стійкості таких запасів. Заходи, що вживаються на надзвичайній

основі, є тимчасовими і ґрунтуються на наявних найбільш достовірних наукових даних.

Таким чином, в ст. 6 Угоди 1995 р детально регламентовано всі дії держав-учасників, які вони повинні здійснювати при управлінні рибальством, для реалізації принципу обережного підходу. При цьому обережний підхід до управління рибальством не вимагає, щоб всі зазначені заходи обережності впроваджувалися одночасно у всіх рибопромислових акваторіях. Характер і терміновість необхідних заходів визначаються ймовірністю виникнення наслідків того чи іншого характеру і масштабу.

При цьому закріплення даного принципу в міжнародному договорі - Угоді 1995 г. - зрадило йому зовсім інший, юридично обов'язковий статус. Як справедливо зазначає О.М. Вилегжаніна, «принцип» обережного підходу «став договірної нормою сучасного міжнародного права про управління морськими живими ресурсами».

Крім того, на думку А.Н. Вилегжаніна, «хоча ці договірно-правові норми про обережний підхід відносяться, за змістом Угоди 1995 року, лише до морським районам, на практиці їх вплив вже позначається і на розвиток правового режиму ресурс користування і на береговій смузі, омивається морськими водами».

У 1995 р в рамках ФАО був прийнятий Кодекс ведення відповідального рибальства, який, не будучи юридично обов'язковим документом, проте, має важливе значення для управління рибальством. Незважаючи на добровільність Кодексу, проте, на думку Комітету з рибальства ФАО, все люди, що займаються рибальством і аквакультурою, зобов'язані дотримуватися визначених у ньому принципів і цілей і брали практичні заходи по їх здійсненню.

Відповідно до ст. 6 Кодексу державам, а також субрегіональним і регіональним організаціям з управління рибальством належить широко практикувати обережний підхід до збереження, управління та експлуатації

живих водних ресурсів з метою їх захисту та збереження водного середовища з урахуванням найкращих наявних наукових даних.

Детально вимоги до держав щодо практичного застосування принципу обережного підходу до управління рибальством розкривається в ст. 7 Кодексу 1995 р

Зокрема, держави повинні широко застосовувати обережний підхід до збереження, управління та експлуатації живих водних ресурсів з метою захисту і охорони водного середовища. Відсутність достатньої наукової інформації не слід використовувати в якості причини відстрочки або невжиття заходів щодо збереження та управління.

Здійснюючи обережний підхід, державам слід враховувати, *inter alia*, невизначеність щодо величини і продуктивності запасів, контрольні величини для безпечної експлуатації запасу, його стан по відношенню до таких величин, рівень і розподіл смертності риби, а також вплив промислової діяльності (включаючи викиди риби за борт) на види, які не є об'єктами промислу, на асоційовані або залежні види, а також екологічні та соціально-економічні умови.

Державам, субрегіональним або регіональним організаціям та іншим домовленостям з управління рибними ресурсами слід на основі найкращих наявних наукових даних, *inter alia*, визначати:

спеціально встановлені для того чи іншого запасу цільові контрольні величини і одночасно дії, які слід вжити в разі їх перевищення; і

спеціально встановлені для того чи іншого запасу гранично допустимі величини і, одночасно, дії, які слід вжити в разі їх перевищення; при наближенні до гранично допустимій величині слід вжити заходів до недопущення її перевищення.

У разі організації нового або експериментального промислу державам слід якомога швидше вжити заходів обережності з метою збереження та управління, включаючи, *inter alia*, обмеження обсягу вилову і промислового

зусилля. Такі заходи повинні діяти до тих пір, поки не буде достатніх даних для оцінки впливу промислу на довгострокову стійкість запасів, після чого слід здійснювати заходи щодо збереження та управління, засновані на такій оцінці. Останні з названих заходів повинні, по можливості, забезпечувати поступовий розвиток рибальства.

Якщо будь-яке природне явище має суттєвий негативний вплив на стан живих водних ресурсів, державам слід терміново вживати заходів щодо збереження та управління, які гарантують, що промислова діяльність не погіршить таке негативний вплив. Держави повинні також терміново вживати таких заходів у випадках, коли промислова діяльність є серйозною небезпекою для стійкості таких ресурсів. Заходи, прийняті в терміновому порядку, повинні носити тимчасовий характер і ґрунтуватися на найкращих наявних наукових даних.

Таким чином, Кодекс ведення відповідального рибальства 1995 р відніс обережний підхід до одного з найважливіших складових відповідального рибальства. Головна мета цього документа полягає в тому, щоб закликати держави і їх громадян вводити всеосяжні і комплексні політичні заходи в галузі рибного господарства, в результаті чого воно стане більш процвітаючим, більш надійним. У довгостроковій перспективі таке відповідальна поведінка дасть хороші результати в плані поліпшення стану рибних запасів, більш надійного забезпечення продовольчої безпеки і стійких можливостей отримання доходів. Якщо більшість країн світу об'єднають свої зусилля по здійсненню відповідальної рибальської політики, то запасів риб та інших водних біологічних ресурсів має вистачити багатьом поколінням.

Крім перерахованих актів, принцип обережного підходу до збереження морських живих ресурсів знаходить своє відображення в щорічних резолюціях Генеральної Асамблеї ООН «Забезпечення сталого рибальства, в тому числі за рахунок реалізації Угоди 1995 року про здійснення положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982

року , які стосуються збереження транскордонних рибних запасів та запасів далеко мігруючих риб і управління ними, і пов'язаних з ними документів ».

Зокрема, в п. 136 Резолюції 69/109, прийнятої в 2014 р, зазначено, що Генеральна Асамблея ООН настійно закликає в пріоритетному порядку продовжувати відповідно до міжнародного права зусилля регіональних організацій і домовленостей щодо зміцнення і модернізації своїх мандатів і введених ними заходів і впроваджувати сучасні підходи до управління рибальством, відображені в Угоді 1995 і інших відповідних міжнародних нормативних актах, спираючись на найбільш достовірну наявну наукову інформацію і на застосування обережного підходу.

Слід зазначити, що регіональні організації з управління рибальством у своїй діяльності, в цілому, дотримуються принципу обережного підходу. Як правило, він враховується організаціями при прийнятті тих чи інших ключових рішень, зокрема, при визначенні загального допустимого улову, створенні морських охоронюваних районів і ін.

Як вказує В.К. Бабаян, «Угода 1995 і Кодекс 1995 заклали концептуальні засади обережного підходу, проте його практична реалізація виявилася тісно пов'язаною з традиціями регулювання та іншими регіональними особливостями рибальства. В результаті розвитку цього підходу в прибережних державах і міжнародних організаціях стали супроводжувати відмінності не тільки в термінології, а й в деяких принципових питаннях: інтерпретації орієнтирів управління, схемою правила регулювання промислу і ін. В даний час існує декілька досить добре обґрунтованих регіональних реалізацій обережного підходу. Зберігаючи єдину концептуальну основу, ці методики помітно відрізняються способами її реалізації і, отже, результатами обґрунтування загального допустимого улову. Так, Міжнародна рада з дослідження моря (ІКЕС), не будучи регулюючою організацією, виключив зі своєї схеми цільові орієнтири, замінивши їх так званими обережними орієнтирами, які враховують невизначеність. Це визначило мета

застосування обережного підходу в ІКЕС - збереження експлуатованих запасів в біологічно безпечній зоні, обмеженій обережними орієнтирами по нерестовій біомасі та промислової смертності. В Організації з рибальства в Північно-Західній Атлантиці (НАФО), навпаки, основний упор робиться на якнайшвидше відновлення підірваних запасів, які переважають в її зоні регулювання. Тому в схемі обережного підходу НАФО зона мораторію на промисел значно збільшена в порівнянні зі схемою ІКЕС за рахунок введення в неї додаткових, буферних орієнтирів управління ».

У Кодексі ведення відповідального рибальства 1995 р зазначено, що регіональні організації з управління рибальством повинні співпрацювати в процесі реалізації принципів Кодексу, застосовувати обережний підхід у збереженні, управлінні і вивченні живих морських ресурсів. Як сказано в Кодексі, такі організації відіграють важливу роль в досягненні цілей управління рибальством, забезпечуючи всі необхідні процедури, збір даних і рекомендації з управління рибальством.

Деякі регіональні організації з управління рибальством, створені до 1995 р (тобто до прийняття Угоди про рибних запасах і Кодексу ведення відповідального рибальства), в своїх установчих актах не містять згадки про обережний підхід, однак закріплюють різні положення, які сміливо можна зарахувати до такого принципу.

За даними ФАО, обережний підхід в даний час широко застосовує ряд рибогосподарських організацій (АНТКОМ, Міжнародна організація за тихоокеанським палтуса (ІПХК), Міжнародна китобійна комісія (МКК), ІКЕС, НАФО, НАСКО, Міжнародна комісія по збереженню атлантичних тунців (ІККАТ), Організація по рибальству в Південно-Східній частині Атлантичного океану (СЕАФО)). Крім того, його реалізація активно обговорюється в деяких інших РФМО (Комісія з рибальства в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АПФІК), Комісія з рибальства в Центрально-Західній частині Атлантичного океану (ВЕКАФК), Генеральна комісія з

рибальства в Середземному морі (ГФКМ)). Як вважають в Департаменті рибальства і аквакультури ФАО, в рибальстві практична реалізація обережного підходу просунулася швидше, ніж будь-який інший принцип галузевого управління. Поєднання обережного підходу та сталого розвитку, а також їх активна реалізація регіональними організаціями з управління рибальством представляють собою значну зміну в глобальному управлінні рибальством з потенційно серйозними позитивними наслідками для ресурсів і рибальського сектора.

Угода про заснування Генеральної комісії з рибальства в Середземному морі 1949 року (з наступними змінами та доповненнями, прийнятими в 1963, 1976, 1997, 2011 і 2014 гг.62) в ст. 5 передбачає, що ця Комісія повинна застосовувати обережний підхід відповідно до Угоди про транскордонних рибних запасах 1995 і Кодексом ведення відповідального рибальства.

Однак не всі прийняті в останні роки регіональні міжнародні договори по рибальству прямо закріплюють принцип обережного підходу, хоча і мають статті, зміст яких, в цілому, тотожне йому.

Принцип обережного підходу до збереження морських живих ресурсів знайшов своє відображення і в законодавстві ряду провідних рибальських держав, а також Європейського союзу.

Європейський союз прийняв в 2013 р Регламент № 1380/2013, відповідно до якого стале використання морських живих ресурсів повинно ґрунтуватися на обережний підхід, який випливає з принципу обережності. У ст. 4 документа міститься визначення «обережний підхід в управлінні рибальством», що представляє собою підхід, згідно з яким відсутність достатньої наукової інформації не повинно слугувати підставою чи виправданням для неприйняття заходів по управлінню з метою збереження цільових видів, асоційованих або залежних видів, а також нецільових видів водних живих ресурсів.

Застосування принципу обережного підходу до збереження морських

живих ресурсів має надзвичайно важливе значення. Його дотримання в сукупності з іншими принципами має забезпечити збереження запасів морських живих ресурсів. Держави при прийнятті рішень про управління рибальством повинні виходити з наявних точних наукових даних про стан запасів. Відсутність таких даних або наявність даних, які викликають сумнів, не повинні служити підставою для неприйняття заходів по збереженню.

Особливе значення принцип обережного підходу має при визначенні загального допустимого улову. При цьому держави повинні виходити з наявних наукових даних, щоб не підірвати або не знищити запаси живих морських ресурсів. Як справедливо вказує В.К. Бабаян, «обґрунтування стратегії і тактики раціональної експлуатації промислових запасів є найважливішим завданням рибогосподарської науки. В рамках цього завдання ведуться спеціалізовані (в тому числі експедиційні) дослідження, збір і первинна обробка біопромислових даних, здійснюється оцінка стану запасів, тенденцій їх зміни і як підсумок всієї попередньої роботи - прогноз допустимого промислового вилучення (або ОДУ) із завчасністю 1 - 2 роки .

Поряд з принципом обережного підходу принцип екосистемного підходу є в даний час одним з основних принципів міжнародного екологічного права. Його нормативний зміст полягає в тому, що держави в процесі прийняття рішень про використання будь-якого природного ресурсу повинні керуватися вимогами, заснованими на попередженні і недопущенні заподіяння шкоди іншим природним ресурсам, об'єктам і довкіллю в цілому.

На думку М.Н. Копилова і К.Т. Нгуен, в центрі «екосистемного підходу» знаходиться поняття «екосистема», яке вперше було введено в науковий обіг британським вченим А. Тенсли для позначення щодо стійкої системи, що включає співтовариство живих організмів і середовище їх обітання⁷⁶.

Прийнята на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку Конвенція про біологічне різноманіття 1992 закріпила міжнародно-правове визначення «екосистеми» і визначила обов'язки сторін щодо збереження

(відновлення) екосистем. Згідно з документом, термін «екосистема» означає динамічний комплекс угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів, а також їх неживого навколишнього середовища, взаємодіючих як єдине функціональне ціле. Дана Конвенція є першим міжнародним договором, в якому прийнято цілісний ґрунтується на екосистемі підхід до збереження і сталого використання біологічного різноманіття.

Конвенція про біологічне різноманіття є першим глобальним договором, в якому прийнято цілісний, що ґрунтується на екосистемі, підхід до збереження і сталого використання біологічного різноманіття.

Варто зазначити, що до прийняття цієї Конвенції концептуально-правові основи екосистемного підходу були вперше закладені в Декларації Конференції ООН з проблем навколишнього середовища, прийнятої в Стокгольмі в 1972 р і Всесвітньої хартії природи 1982 г. Однак, як справедливо зазначає О.М. Вилегжаніна, «в цих документах немає визначення терміну «екосистема», не розкрито зміст екосистемного управління».

У Декларації конференції ООН по навколишньому середовищу і розвитку, прийнятій в Ріо-де-Жанейро в 1992 р, держави визнали екосистемний підхід в якості основи екосистемного розвитку. У преамбулі до Порядку денному на XXI, прийнятої там же, підкреслюється, що триваюче погіршення стану екосистем є однією з найважливіших проблем, з якими стикається людство.

У 2002 р на Глобальному форумі з питань сталого розвитку, що відбувся в Йоганнесбурзі, була прийнята рекомендація про забезпечення до 2010 р повсюдного введення екосистемного підходу в управлінні прибережними і океанічними районами на національному рівні, включаючи сприяння прибережним державам у розробці морської політики і механізмів комплексного управління прибережними районами. Проблема забезпечення екосистемного підходу при управлінні діяльністю у Світовому океані

приділено значну увагу в доповіді Генерального секретаря ООН "Світовий океан і морське право» на 61-ій сесії Генеральної Асамблеї.

У Підсумковому документі Конференції ООН зі сталого розвитку (Ріо-де-Жанейро, 2012 року) «Майбутнє, якого ми хочемо», прийнятому Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 66/288 від 27 липня 2012 р знову була підтверджена важливість застосування екосистемного підходу. Зокрема, відзначено, що держави зобов'язуються ефективно застосовувати екосистемний підхід і обачність при організації відповідно до норм міжнародного права діяльності, позначається на морському середовищі, з метою реалізації всіх трьох аспектів сталого розвитку.

Генеральна Асамблея ООН в своїх щорічних резолюціях «Забезпечення сталого рибальства, в тому числі за рахунок реалізації Угоди 1995 року про здійснення положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 року, які стосуються збереження транскордонних рибних запасів та запасів далеко мігруючих риб і управління ними, і пов'язаних з ним документів »наголошує на важливості застосування екосистемного підходу в управлінні рибальством. Зокрема, в останній Резолюції, прийнятій на 70-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 25 листопада 2015 року за № 70 / Б.19, даний орган ООН настійно закликає держави самостійно або через регіональні рибогосподарські організації та домовленості активізувати свої зусилля щодо застосування екосистемного підходу до рибних промислів, враховуючи підпункт (б) пункту 30 Йоханнесбургського плану виконання рішень.

Безумовно, принцип екосистемного підходу найтіснішим чином пов'язаний з принципом сталого використання природних ресурсів, в тому числі морських живих.

Як справедливо зазначає Н.А. Соколова, «морське середовище відноситься до тих екосистемам, які характеризуються високим ступенем різноманітності, необхідні для мігруючих видів, мають соціальне,

економічне, культурне та наукове значення, репрезентативний і одночасно унікальний характер і пов'язані з основними еволюційними і іншими біологічними процесами. Тому охорона морського біорізноманіття повинна здійснюватися з урахуванням того, що воно є частиною морської екосистеми, яка також підлягає охороні ».

За словами Н. Матца, «екосистемний підхід відрізняється від інших підходів тим, що він фокусує свою увагу на біологічній взаємодії між усіма видами морських ресурсів і на екологічних умовах фізичного оточення».

В.В. Голіцин вважає, що «екосистемний підхід означає управління використанням живих ресурсів моря з урахуванням тісного взаємозв'язку їх видів. Не можна, виловлюючи будь-якої один вид, ставити під загрозу стан запасів не тільки цього виду, але і інших, пов'язаних з ним видів. Разом з тим екосистемний підхід не допускає і зайвий зростання якого-небудь одного виду, наприклад, криля, тому що це теж веде до порушення рівноваги »^{80 81 82}.

Деякі вчені-біологи відзначають, що в даний час, крім традиційних проблем рибальства, пов'язаних з погіршенням стану морських екосистем, існують також інші проблеми, пов'язані з недовикористанням певних видів морських живих ресурсів. Зокрема, на думку А.П. Болтнева, «одним з негативних чинників сучасного рибальства є зміщення промислових зусиль на найбільш цінні промислові біоресурси. Це призводить до порушення рівноваги в морських екосистемах - цінні види риб заміщуються малоцінними, знижуючи в подальшому ефективність рибальства. Недовикористання інших біоресурсів, таких як морські ссавці, наприклад, також є однією з форм порушення рівноваги в морських екосистемах. Наслідки цього - посилення пресу на промислові біоресурси з боку природних споживачів - конкурентів сучасного рибальства ».

Першим міжнародним договором, який закріпив екосистемний підхід в рибальстві, стала Конвенція про збереження морських живих ресурсів

Антарктики 1980 р заснувала АНТКОМ. За словами В.В. Голіцина, дана конвенція є унікальним міжнародним угодою. Її висновок знаменує собою певною мірою новий етап у розвитку міжнародно-правового регулювання збереження і раціонального використання живих ресурсів Світового океану. Унікальність конвенції, на думку даного автора, полягає в тому, що вона ґрунтується на принципі екосистемного підходу.

В основоположному міжнародному договорі в області морського права - Конвенції ООН з морського права 1982 р відсутнє поняття екосистемного підходу, проте наголошено на необхідності вживати заходів щодо захисту вразливих екосистем. Цей міжнародний договір закріплює вимога для держав-учасників вживати всіх необхідних заходів для збереження і захисту морського середовища і раціонального використання її ресурсів на основі взаємозалежності видів (зокрема, ст. 61-67, 119 Конвенції). В цілому, ці норми встановлюють застосування екосистемного підходу в управлінні рибальством.

У преамбулі Угоди про рибних запасах 1995 році відзначена необхідність уникати негативного впливу на морське середовище, зберігати біологічне різноманіття, підтримувати цілісність морських екосистем та гранично скорочувати ризик довгострокових або необоротних наслідків риболовних операцій.

Стаття 5 цієї Угоди закріплює, що його учасники оцінюють вплив рибальства, інших видів людської діяльності і екологічних факторів на запаси і види, які є об'єктом спеціалізованого промислу, а також на запаси і види, що належать до тієї ж екосистеми або асоційовані з запасами, які є об'єктом спеціалізованого промислу, або залежні від них.

Кодекс ведення відповідального рибальства 1995 року в п. 6.1 передбачає, що державам і користувачам живих водних ресурсів слід зберігати водні екосистеми. Право на рибальство тягне за собою зобов'язання здійснювати його відповідально, щоб забезпечити ефективне збереження

живих водних ресурсів та управління ними.

Принцип екосистемного підходу в рибальстві знайшов своє відображення і в законодавстві ряду провідних рибальських держав, а також Європейського союзу.

В цілому, як зазначає Департамент рибальства і аквакультури ФАО, «багато країн добилися значного прогресу на шляху застосування окремих принципів, передбачених в екосистемному підході до рибальства.

Деякі з них частково застосовують цей підхід, не вдаючись в обов'язковому порядку до визнання цього факту ».

Застосування принципу екосистемного підходу в рибальстві має надзвичайно важливе значення. Його дотримання в сукупності з іншими принципами має забезпечити збереження запасів морських живих ресурсів. Держави при прийнятті рішень про управління рибальством повинні виходити з того, наскільки промисел окремих видів морських живих ресурсів вплине на інші види, які залежні від них по ряду причин. Особливе значення принцип екосистемного підходу має при визначенні загального допустимого улову.

Таким чином, принцип екосистемного підходу являє собою один з основоположних принципів міжнародно-правового режиму рибальства на сучасному етапі. Перш за все, він знайшов своє закріплення в міжнародних договорах універсального і регіонального характеру, а також в міжнародних рекомендаційних актах. Нормативний зміст цього принципу полягає в тому, що держави при прийнятті рішень з управління рибальством зобов'язані керуватися вимогами, заснованими на попередженні і недопущенні заподіяння шкоди іншим живим ресурсам, об'єктам і довкіллю в цілому.

2 ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГІОНУ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1 Еколого-рибогосподарська характеристика Чорного моря

Значно витягнуте по широті і звужене по середині Чорне море лежить між паралелями $46^{\circ}38'$ і $40^{\circ}54'$ пн.ш. і меридіанами $27^{\circ}21'$ і $41^{\circ}47'$ сх.д. і майже повністю оточене сушею, але не ізольовано від Світового океану. На південному заході воно через протоки Босфор і Дарданелли має вихід в Мрамурове море (кордон між Чорним і Мрамуровим морями проходить по лінії м. Румелі - Анadolу) і далі у Середземне море Атлантичного океану. Керченську протоку сполучає Чорне й Азовське моря, межею між якими є лінія від м. Такіль до м. Панагія. Чорне море відноситься до внутрішніх морів [2].

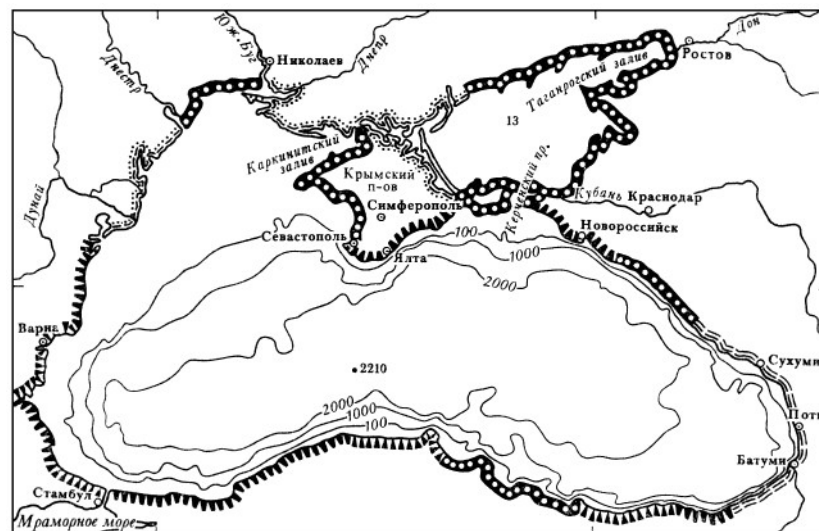

Рис. 2.1. Типи берегів та рельєф дна Азовського і Чорного морів.

Узбережжя сучасного Чорного моря досить різноманітне і представлено різними типами геоморфологічних берегів. Вони показані на карті (рис. 2.1), з якої видно, що море оточують переважно абразійні, змінені морем береги. Значно рідше зустрічаються їх акумулятивні форми. При досить великому розмаїтті берегових форм підводна частина чорноморської

улоговини виглядає порівняно одноманітно. Її головна морфологічна особливість - поєднання великої і досить глибокої западини з переважно крутими схилами і значного за площею мілководдя в північно-західній частині, яка по суті є найбільший за розмірами шельф Чорного моря. Разом з тим місцеві особливості, головним чином орографія і своєрідність обрисів деяких ділянок узбережжя, створюють помітні кліматичні відмінності одних районів Чорного моря від інших. На більшій частині просторів чорноморський клімат подібний зі середземноморським (тепла волога зима, спекотне та сухе літо). Його південно-східна частина, захищена горами, характеризується кліматом вологих субтропіків (велика кількість опадів, тепла зима і спекотне літо) [4].

Основні сезонні особливості погоди в середземноморському кліматичному регіоні, і зокрема над Чорним морем, визначаються взаємодією Сибірського і Азорського максимумів, Азіатського мінімуму (передньоазіатські депресії) і Середземноморського зимового циклону, назва якого обумовлена активізацією циклонної діяльності взимку та її ослабленням влітку. Взимку синоптична обстановка зумовлює переважання майже над усім морем північно-східних вітрів з середньою місячною швидкістю 7-8 м/с. Тільки в південно-східній частині моря дують переважно східні вітри, середньомісячна швидкість яких 5-7 м/с.

Розвиток сильних (більше 10 м/с) і особливо штормових вітрів пов'язаний головним чином з проходженням циклонів над морем. Загалом температура повітря взимку знижується від відкритого моря до берегів до -2 °С на північному заході, 0 °С на північному сході і до 4-5 °С на південному-сході. Мінімальна температура повітря над відкритим морем рідко буває нижче 0 °С, але в північно-західній частині вона досягає -4-5 °С.

Під впливом особливостей великомасштабного розподілу тиску, влітку над усім морем переважають північно-західні вітри. Їх середня швидкість над відкритим морем дорівнює 3-5 м/с, а над узбережжям - 2-5 м/с. Швидкість

вітру зменшується в загальному з заходу на схід. Сильні, особливо штормові вітри влітку спостерігаються рідко. Вони виникають при проходженні циклонів. Поле температури повітря над морем в цю пору року досить однорідне. Середня місячна температура повітря в серпні змінюється від 22 °С на північному-заході до 23-24 °С на заході і в центрі і до 24-25 °С на сході від моря [6,3].

Численні річки, що впадають у Чорне море, вливають в нього за рік близько 346 км³ прісної води. Найбільший сток дає Дунай (за середніми багаторічними даними близько 201 км³/год), Дніпро дає приблизно 52 км³/год, Дністер 10 км³/год, Південний Буг трохи більше 2 км³/год, Інгул 0,2 км³/год. Всього річки північно-західної частини скидають в море 270 км³ водив рік. Річки Кримського узбережжя дають близько 4 км³/год, а річки Кавказького узбережжя за цей час приносять у море 43 км³. Стік річок Турецького узбережжя оцінюється в 25-26 км³/год, а річок Болгаро-Румунських берегів - 3 км³/год. З наведених даних видно, що майже 80% сумарного річкового стоку надходить в північно-західну частину моря. Порівняно багато річкової води отримує море вздовж Кавказьких берегів.

Паводок річок Чорноморського басейну припадає на весну, тому в названий сезон в море надходить найбільша кількість прісної води. Восени відзначається мінімальний стік. Крім сезонних відмінностей, материкового стоку властивий і міжрічний хід. Він визначається мінливістю від року до року стоку найбільш водоносної річки – Дунаю [7].

Хороше прогрівання поверхні Чорного моря обумовлює високу середню температуру (8-9 °С) води в ньому. Взимку найбільш значні зміни температури від місця до місця відбуваються в мілководному північно-західному районі. У самому холодному місяці (лютому) вона змінюється тут від -0,5-1,0. °С біля берегів до 7 °С у відкритій частині. В області великих глибин температура води на поверхні в цей час року дорівнює 7-8 °С, а в південно-східному куті 8,5 °С.

Влітку відбувається подальше підвищення температури поверхневого шару води по всій площі до 25-26 °С. Разом з тим порушується весняна одноманітність температури. На карті видно, що вона підвищується з північного заходу на південний схід (рис. 2.2). Це збільшення не таке значне, як взимку, і відбувається воно більш плавно.

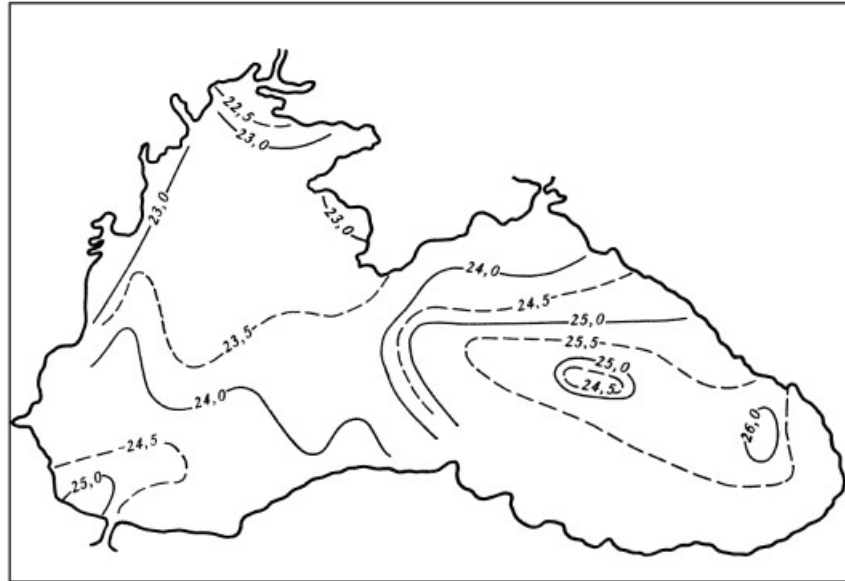

Рис. 2.2. Розподіл температури води на поверхні Чорного моря влітку

Розподіл температури по вертикалі для більшої частини року характеризується її найбільшими величинами на поверхні, деяким зниженням до горизонтів 60-75 м, звідки вона дуже повільно підвищується з глибиною і біля дна на глибинах 2000 м досягає 9,2°С, що пояснюється геотермічним припливом тепла від дна. На горизонтах 75-100 м розташовується холодний проміжний шар, вода якого протягом усього року зазвичай має температуру 7-8°С у відкритих районах моря. Сезонні зміни температури води виявляються до горизонтів 150-200 м, проте найбільш чітко вони виражені у верхньому 50-60-метровому шарі, а їх ступінь багато в чому залежить від особливостей атмосферних процесів над морем [10].

Великий річковий стік і надходження солоних морських вод

обумовлюють досить високу (21,90 ‰) середню солоність Чорного моря. Проте солоність на його поверхні в середньому майже вдвічі менше солоності поверхневих вод Світового океану. В даний час склалася відносна сталість сольового режиму Чорного моря, що пояснюється збалансованими величинами надходження солей з нижньобосфорською течією і річковим стоком і їх виносу верхнє босфорською течією .

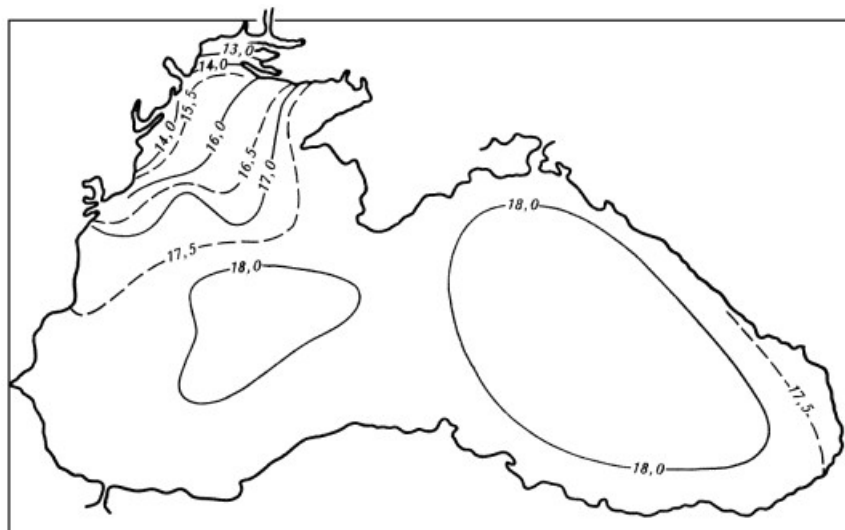

Рис. 2.3. Розподіл солоності на поверхні Чорного моря влітку

Як видно з карти, розподіл солоності на поверхні моря характеризується її незначним (від 17,5 до 18,3 ‰) збільшенням з північного заходу на південний схід (рис. 3). Це пояснюється уже згадуваним впливом річок, що впадають у північно-західну частину моря. Знижена до 5-10 ‰ солоність спостерігається також у вузькій прибережній смузі, поблизу гирла великих річок. Невелике опріснення біля Керченської протоки і біля східного берега Криму викликане проникненням сюди менш солоних вод Азовського моря. Величини поверхневої солоності змінюються по сезонах, що найбільш чітко проявляється в опріснених районах. Взимку солоність підвищена у зв'язку зі зменшенням притоку річкових вод у море, у північно-західній частині якого її збільшення сприяє осолонення при льодоутворенні. Влітку

значний річковий стік і надходження азовської води підтримують розпріснення, а морські течії поширюють його на схід і на південно-західний берег Криму [8,3].

Солоність збільшується з глибиною у відкритій частині моря від значень 17-18 ‰ на поверхні до 22,5 ‰ біля дна. Важлива особливість розподілу солоності по вертикалі - існування постійного в часі галокліна між горизонтами 100-150 м, в якому вона збільшується від 18,5 до 21,0 ‰. Значні відмінності величин солоності на різних горизонтах пояснюються розпріснюючим впливом річкового стоку, надходженням в глибинні шари моря солоних (34-35 ‰) мраморноморських вод та особливостями загальної циркуляції вод Чорного моря. Помітні сезонні зміни солоності простежуються до горизонту 150 м у західній половині моря і до 100-120 м у східній. Глибше вертикальний хід солоності однаковий по всьому морю [10].

Температура і солоність визначають величини і розподіл щільності вод Чорного моря. У відкритих районах вона дещо більше, ніж в прибережній зоні. Взимку і восени вода на поверхні моря більш щільна в порівнянні з весною і літом. Щільність збільшується з глибиною. Лише у самого дна під впливом деякого нагрівання води за рахунок геотермічного теплового потоку щільність придонного шару води може бути трохи менше, ніж шарів, що лежать над ним. Восени при порівняно слабкому розшаруванні поверхневих і нижчелижачих вод тривалі сильні вітри перемішують води від поверхні до горизонтів 15-20 м. Подальше поглиблення верхнього однорідного шару протягом пізньої осені відбувається за рахунок спільного конвективно-вітрового перемішування. Навесні і влітку розпріснені річковим стоком поверхневі води стелять більш солоні води і створюють стійку стратифікацію. Слабкі вітри цих сезонів перемішують тільки верхній 5-10-метровий шар, в якому спостерігається майже однорідний розподіл характеристик по вертикалі.

У солоноватоводному Чорному морі, за винятком районів

льодоутворення, розвиток конвективного перемішування в основному визначається температурою найбільшої щільності води даної солоності. У зв'язку з цим конвекцію в морі викликають осіннє охолодження вод та їх весняний прогрів до вказаної температури. Осінній процес виражений значно яскравіше, ніж весняний, але і в холодні сезони температура води на поверхні у відкритих районах зазвичай не буває нижче 6-7°C, тому тут розвивається тільки термічна стадія щільнісного перемішування. Лише в зоні льодоутворення має місце термохалінна конвекція. За даними Ю. А. Владімірцева (1963), глибина поширення зимової вертикальної циркуляції в центральній частині моря в середньому становить 30-40 м. У залежності від характеру течій вона може змінюватися. Так, в області основним струменем течії, конвекція проникає до 60-70 м, що пов'язане з опусканням вод, викликаним динамічними причинами. У прибережній зоні перемішування досягає 140-160 м. Збільшення глибини розповсюдження конвекції в південно-східній частині моря пов'язане з антициклонним круговоротом вод. На кордоні шельфової зони в західному і північно-західному районах моря щільнісне перемішування розповсюджується до горизонтів 170-175 м за рахунок сповзання по схилах вод, охолоджених на північно-західному мілководді, де конвекція проникає до дна. Дані об'ємного статистичного аналізу дозволяють виділити в морі чотири водні маси [5,7].

Поверхнева (верхня) займає 4,2% обсягу чорноморських вод і поширена від поверхні до горизонтів 60-70 м в центральній частині моря, до 100-125 м (місцями до 200 м) біля берегів і в прибережній зоні. Температура цієї водної маси на поверхні змінюється від 5-6°C взимку, влітку до 24-26 °C, на нижній межі вона протягом року дорівнює 7,5-8,0 °C. Річний хід солоності укладений у межах 17,5-18,6 ‰.

Прибережна водна маса займає близько 0,2% об'єму вод Чорного моря. Її ареал обмежує ізогаліна 17 ‰. Вона охоплює значний простір в західній частині моря і розповсюджується лише на 20-30 миль від берега в

Прикерченському районі Чорного моря, де ця водна маса утворюється в результаті змішання місцевих і азовських вод.

Проміжна водна маса - найбільша за обсягом води (50,2%) - залягає між горизонтами 100-150 і 800-1000 м. Її верхньою межею служить шар великих градієнтів щільності, часто має куполоподібну форму. Тут спостерігається температура 7,5-8,9. °С і солоність 18,1-22,2 ‰. У зоні переходу від верхньої водної маси до проміжної зустрічається одночасно кисень і сірководень.

Глибинна водна маса трохи поступається за обсягом проміжної (45,0 %) і охоплює весь шар води від горизонту 1000 м і до дна. Для неї характерні температура 8,9-9,2 °С і солоність 22,2-22,3 ‰. Вміст сірководню значно збільшується з глибиною. Судячи з термохалінними характеристиками на нижніх горизонтах проміжної і верхніх глибинної водної маси (800-1000 м) помітний кордон між ними фактично не виявляється. Більш правильно вважати, що між горизонтами 150-200 м і 1500 м (верхня межа шару придонного конвекції) розташовується глибинна вода, а від 1500 м і до дна - придонна водна маса. Цей підрозділ добре узгоджується з динамічними процесами в Чорному морі [9].

За гідрохімічних умов, особливо відносно розчинених у воді газів, Чорне море дуже своєрідне. Одна з основних властивих тільки йому особливостей - відсутність кисню від горизонтів приблизно 170-180 м і до дна. Його інша специфічна риса - наявність отруйного сірководню, поширеного в усій товщі води від нижньої межі кисневого шару (близько 170-180 м) до самого дна.

У поверхневих і нижчих, до горизонтів 125-150 м, водах кисень присутній завжди і всюди в морі. Його вміст змінюється не стільки в просторі, скільки по вертикалі. Верхній, 50-метровий шар води характеризується високим, близьким до насичення, вмістом кисню по всій акваторії Чорного моря. Глибше концентрація цього газу різко зменшується, на горизонтах 150-180 м він присутній у дуже малих кількостях, а нижче

практично не зустрічається, тому для кисневих умов Чорного моря найбільш показовий верхній шар товщиною 50 м. Його вміст і розподіл тут визначається температурою і циркуляцією вод і значною мірою фотосинтезом, який збагачує цей шар киснем. У зв'язку з цим в теплу пору року на деяких горизонтах вміст кисню досягає найбільших річних величин - до 9 мл/л і більше [2,3].

Концентрація та розподіл кисню по вертикалі у верхньому шарі схильні до сезонних змін. Взимку під впливом вертикальної циркуляції вміст кисню майже однаковий за величиною (приблизно 7 мл/л), як по акваторії, так і за глибиною до горизонту 50 м в центральних і до 100 м у прибережних районах.

Чітко вираженого кордону між кисневим і сірководневим шарами в морі не існує. Він розмитий і простежується у вигляді перехідної зони, де обидва гази присутні одночасно в найбільших кількостях. Її верхня і нижня межі місцями дещо піднімаються, місцями опускаються в залежності від розвитку та сезонної мінливості динамічних процесів і перемішування водних шарів. У сірководневій зоні Чорного моря вміст цього газу збільшується від 0,15 мг/л на горизонті 150 м до 8,0-10,0 мг/л на горизонті 1500 м, а глибше воно майже стабілізується.

Поки що немає єдиного загальновизнаного пояснення походження сірководню в Чорному морі. Вважають, наприклад, що він утворився в результаті розкладання прісноводних тварин, що загинули при проникненні солоних середземноморських вод під час утворення Босфор і Дарданелли (Егейська катастрофа).

В.І. Беляєв (1974), Т.А. Айзатулін, Б. А. Скопінцев (1974), дослідивши баланс сірководню в зоні його співіснування з киснем, прийшли до висновку, що сірководневі зараження Чорного моря обумовлені сталим рівноважним круговоротом сполук сірки, а не застоєм глибинних вод моря.

Чорне море багате біогенними речовинами. Вміст і розподіл нітритів і

нітратів змінюється в широких межах залежно від використання їх фітопланктоном. В осінньо-зимовий час концентрація цих речовин найбільша і у верхньому шарі, на горизонтах 50-75 м може досягати 15 мкг/л. Влітку вони зустрічаються тільки в зонах впливу річкового стоку [7].

Для моря характерно відносно високий в порівнянні з іншими морями вміст фосфатів, особливо у глибинних водах. Найбільша кількість цих речовин у верхньому шарі товщиною до 50-100 м спостерігається в січні-лютому, коли відбувається інтенсивне перемішування вод і фосфати надходять сюди з нижчих шарів. У травні-червні відзначається їх мінімальний вміст, аж до повного зникнення, що пов'язано з максимальним розвитком фітопланктону. Глибинні води моря - зона накопичення фосфатів, звідки вони надходять до поверхні. Їх перший по глибині максимум знаходиться на горизонті 130 м, а найбільша концентрація фосфатів (до 200-250 мкг/л) спостерігається в придонних горизонтах.

Кількість розчиненого кремнію в чорноморській воді велика по всій товщі моря. Його концентрація в поверхневому шарі дорівнює 900-1300 мкг/л, причому в прибережних районах вона завжди вище, ніж у відкритих водах. Вміст кремнію збільшується з глибиною, крім горизонтів 10-25 м, де зосереджена основна маса діатомових водоростей, які споживають цю речовину. Концентрація кремнію біля дна досягає 7000-8000 і навіть 9000 мкг/л. Зазначені гідролого-гідрохімічні і гідробіологічні особливості Чорного моря роблять його одним з найбільш своєрідних морів нашої планети [8].

Чорне море широко використовується в господарському житті країни. Перш за все воно служить важливою транспортною магістраллю, по якій здійснюються великі за обсягом вантажні і пасажирські перевезення. Чорноморські порти обслуговують численні міжнародні та внутрішньодержавні лінії морського транспорту. Другий з економічної значущості напрям - рекреаційне використання чорноморського узбережжя. В даний час Чорне море - головна здравниця бувшого Радянського Союзу ,

де лікуються і відпочивають мільйони працюючих.

Порівняно скромне місце в останні роки займає рибальство. Проте чорноморські рибогосподарські підприємства ведуть океанічний промисел, що обумовлює їх загальнодержавне значення. Суттєву роль на сучасному етапі грає видобуток нерибних об'єктів - молюсків і водоростей. У перспективі намічається широкий розвиток марикультури в різних районах узбережжя Чорного моря [10].

Подальше господарське освоєння Чорного моря вимагає розвитку досліджень його природних умов. За останні роки у вивченні Чорного моря зроблені чималі успіхи. Проте ще залишилися і з'явилися нові важливі дослідницькі проблеми. Як приклади найбільш істотних з них можна навести вивчення механізму формування вертикальної структури моря і її різновидів, роль динамічних і термохалінних процесів у ньому, з'ясування просторово-часової мінливості характеристик різних масштабів, дослідження динаміки прибережної зони, вирішення питання про походження сірководню в морі і тд. Разом з вирішенням таких великих, але приватних проблем в даний час стоїть актуальне завдання - створення природно-економічної моделі Чорного моря, яку можна розглядати як складну природну систему з багатьма прямими та зворотними зв'язками і що взаємодіє з господарською діяльністю людей. Така узагальнена модель дозволить дати науково обґрунтовані рекомендації для подальших досліджень та ефективного господарського використання Чорного моря [4].

2.2 Еколого-рибогосподарська характеристика Азовського моря

Ділянка землі, на якому розташовано Азовське море, за багатомільйонну історію свого геологічного розвитку зазнала безлічі змін і перетворень. Азовське море має унікальні, тільки йому притаманні риси та

особливості. Перш за все, унікальні розміри цього самого маленького моря. Воно менше Аральського - в 1.5 разів, Каспійського - в 10 разів, Чорного - в 11 разів.

Його площа становить 39,1 тис. км². З 2686 км берегової лінії більша частина припадає на Україну. Азовське море - мілководний басейн: середні глибини становлять 8-10 м., а найбільша - 14 м. Поверхня його дна плоска, береги низовинні, з численними піщаними косами (Арабатська стрілка, Білосарайська, Бердянська, Обіточна коси), прибережна смуга має глибину до 5 м. Найбільшими затоками Азовського моря є Темрюкська і Таганрозька. У південній частині море утворює Арабатську і Казантипську затоки, а з заходу до нього примикає мілководна затока Сиваш.

Кліматичні умови Азовського моря на відміну від Чорного мають риси континентальності. Взимку над ним панує полярний повітря з північно-східними вітрами, влітку – переважають західні і північно-західні вітри. Температура води в морі влітку завдяки гарному прогріванню досягає 24-25⁰С, а в прибережній зоні іноді вода прогрівається навіть до 32⁰С. Взимку вода поступово охолоджується до -3⁰С. З грудня Азовське море починає поступово замерзати, але до кінця лютого - початок березня лід вже відтає. Солоність води завжди була не вище 10,9 ‰ (проміле) [16].

Фізико-географічні умови Азовського моря дають підстави стверджувати про існування в ньому великих запасів риби. Ще порівняно недавно рибні запаси моря, незважаючи на малі розміри і мілководдя, були надзвичайно великі, про що свідчить професор А.А.Зенкевіч: "Жоден відомий нам морської водойму земної кулі не може зрівнятися з Азовським морем по надзвичайної інтенсивності процесів продукування і відносної ефективності рибного промислу".

В Азовському морі водяться риби багатьох видів, серед яких промислове значення мають тюлька, хамса, судак, камбала, лящ, тарань, оселедець, севрюга, осетер, бичок, кефалеві. До 40-х років ХХ століття

Азовське море давало 20% загальносоюзного (в колишньому СРСР) улову риби і 31% улову у внутрішніх водоймах [2]. За своєю продуктивністю (70-80 кг/га) воно не мало собі рівних у світі. З кожного гектара його площі виловлювали риби в 6 разів більше, ніж в Каспійському, в 8 разів більше, ніж в Балтійському і в 25 разів більше, ніж в Чорному морі [22].

В окремі роки улови сягали до 300 тис.т., в т.ч. 160 тис.т. становили риби цінних порід. Причиною такої біологічної продуктивності моря було те, що тут сформувалися надзвичайно сприятливі природні умови. Азовське море мілководне, що сприяє легкому поверненню поживних речовин з дна в воду і їх хорошому перемішуванню. Перемішування води відбувається як у вертикальному, так і в горизонтальному напрямках. Влітку море швидко прогрівається і при цьому висвітлюється вся товща води. Двадцять річок, що впадають в Азовське море, приносять сюди багато органічних і мінеральних речовин. Завдяки цьому в Азовському морі розвиваються величезні маси бентосу та планктону, велика частина яких є кормовими організмами для риб.

3 МІЖНАРОДНІ ПРОБЛЕМИ РИБАЛЬСТВА В МОРЯХ ЗАМКНУТОГО ТА НАПІВЗАМКНУТОГО ТИПІВ

Як справедливо зазначає А.Ф.Висоцький, морський регіоналізм може бути визначений як «тенденції в міжнародних морських відносинах і міжнародному морському праві до створення регіональних систем або застосування регіональних методів вирішення міжнародних питань, а також міжнародна практика, пов'язана з категорією регіональності, незалежно від характеру факторів, що лежать в основі таких тенденцій, методів і практики».

Регіональні проблеми рибальства знаходяться в центрі уваги Генеральної Асамблеї ООН. У своїй останній програмній Резолюції 70/75 про забезпечення сталого рибальства, прийнятої на 70-й сесії 8 лютого 2015 року вона закликала держави здійснювати адекватні регіональні заходи щодо збереження та управління, при цьому необхідність забезпечувати довгострокове збереження відповідних рибних запасів, управління ними та їх регіональне використання і запобігати істотний негативний вплив на вразливі морські екосистеми.

Згідно ст. 122 Конвенції ООН з морського права 1982 р «замкнуте або напівзамкнуте море» означає затоку, басейн або море, оточене двома або більше державами і сполучається з іншим морем або океаном через вузький прохід, або складається повністю або головним чином з територіальних морів і виключних економічних зон двох або більше прибережних держав.

Перша частина цього визначення характеризує замкнуте море, друга - напівзамкнуте море.

Спроба дати визначення замкнутого і напівзамкнутого моря була зроблена на 2-й сесії III Конференції ООН з морського права 1974 р. Ірак запропонував таке визначення: «Термін «напівзамкнуте море, яке є частиною

відкритого моря» означає внутрішнє море, оточене двома або більше державами, яке може забезпечити коридор до відкритого моря між протилежними і сусідніми державами і яка пов'язана з іншими частинами у відкритому морі вузьким виходом». При цьому представник Іраку зазначив, що дане визначення, перш за все, спрямоване на охоплення Перської затоки, і містить три елементи, що характеризують напівзамкнуте море: 1) має бути внутрішнім; 2) має бути оточене двома або більше державами; 3) має бути коридором до відкритого моря між державами.

Іран запропонував визначення як замкнутого, так і напівзамкнутого моря: а) замкнутий море - невеликий водний об'єкт, оточений двома або більше державами, з'єднаний з відкритим морем через вузьку протоку; б) напівзамкнуте море - морський басейн, розташований по краях головних океанічних басейнів і закритий сухопутними територіями двох або більше держав. У той же час представник Ірану зазначив, що не можна плутати замкнуте море з внутрішнім (закритим) морем, яке не має виходу до відкритого моря, як наприклад, Каспійське або Аральське моря. Замкнутими є невеликі водні об'єкти, які мають хоча б один вихід до моря, наприклад, Перську затоку або Балтійське море. Дане поняття має тлумачитися у вузькому сенсі.

На думку авторів Коментаря до Конвенції 1982 р, визначення напівзамкнутого моря слід тлумачити широко, охоплюючи великі морські басейни, розташовані по краях океанічних басейнів, більш-менш оточені сушею і мають один або більше вузьких виходів в океан. Як приклад можна назвати Карибське море.

В цілому, різні пропозиції, в основному спрямовані на звуження цих понять, були запропоновані на наступних сесіях III Конференції ООН з морського права: 3-й сесії в 1975 р.; 4-й сесії в 1976 р - з боку Нідерландів, Іраку, Фінляндії, Туреччини; 6-й сесії в 1977 р.; 7-й сесії в 1978 р - з боку СРСР; 8-й сесії в 1979 р - з боку групи ісламських держав; 9-й сесії у 1980

році - з боку Німеччини.

Перший критерій - оточення двома або більше державами і повідомлення з іншим морем або океаном через вузький прохід - дозволяє охоплювати досить великі морські об'єкти, такі як Середземне море. «Оточення двома або більше державами» виключає такі водні об'єкти, як Гудзонової затоки, а в поєднанні з другим критерієм і інші - Карське море і Каліфорнійську затоку. Другий критерій - складається «повністю або головним чином» з територіальних морів і виключних економічних зон двох або більше прибережних держав - також дозволяє охопити Середземне море.

«Вузький прохід» може бути представлений протокою або каналом. Якщо це протока, що використовується для цілей судноплавства, то він підпадає під положення ст. 311 Конвенції. Якщо ж це канал (наприклад, Суецький або Панамський канали), то він підпадає під інші договірні режими. Зокрема, в справі «Про континентальний шельф 1985 року (Лівійська Арабська Джамахірія/Мальта)» Міжнародний суд ООН розглядав Середземне море в якості напівзамкнутого.

Поняття затоки, басейна або моря не розкриваються в Конвенції ООН 1982 р. Для розуміння ст. 122 Конвенції ООН 1982 р вони можуть бути витлумачені таким чином:

затока: велика увігнутість берегової лінії, викликана прогином або осіданням районів континентального шельфу або підвищенням рівня моря. Відмінності між «затокою» (bay) і «морською затокою» (gulf) не є точними, хоча зазвичай морська затока (gulf) більше за розміром.

басейн: поглиблення морського дна більш-менш рівномірний по формі і різного розміру. Або: особливість морського дна великого розміру і приблизно круглої форми, де середня глибина більше глибин по його периметру.

море: підрозділ океану; велика окраїнна частина конкретного океану (наприклад, Карибське море являє собою околичне море, як і Японське

море). Крім того, великі внутрішні водні об'єкти, які мають вихід до океану (це виключає Аральське і Каспійське моря), розрізняють двох типів: «Середземноморські» і «Суміжні». «Середземноморські» моря представляють собою групи морів, в сукупності, відокремлені від основного об'єкта в якості самостійного моря; «Суміжними» морями є ті, які самостійно пов'язані з більшими водними об'єктами.

Розмір зазначених водних об'єктів, як правило, збільшуються від затоки до моря.

Основні положення правового режиму замкнутого або напівзамкнутого моря визначені в ст. 123 Конвенції ООН з морського права 1982 р. Державам, омиваним замкнутими або напівзамкнутими морями, слід співпрацювати один з одним в здійсненні своїх прав і в виконанні своїх обов'язків по Конвенції 1982 р. Для цієї мети вони або безпосередньо, або через відповідну регіональну організацію прагнуть, зокрема, координувати управління живими ресурсами моря, їх збереження, розвідку та експлуатацію; координувати політику проведення наукових досліджень, і здійснювати там, де це доцільно, спільні програми наукових досліджень в даному регіоні; запрошувати, коли це доцільно, інші заінтересовані держави або міжнародні організації для співпраці у втіленні в життя положень цієї статті Конвенції 1982 р.

У Комітеті по морському дну особливих пропозицій з даного питання не було. Були пропозиції з боку Туреччини і Уругваю, однак вони стосувалися необхідності співпраці при визначенні ширини територіального моря держав в замкнутих або напівзамкнутих морях, тому що це потенційно зачіпало інтереси інших навколишніх їхніх держав.

В цілому різні пропозиції, в основному, уточнюючі сфери співпраці, межі і особливий характер прав прибережних держав і свободу навігації, були запропоновані на: 2-й сесії III Конференції ООН з морського права 1974 р - з боку Туреччини, Іраку та Ірану; 3-й сесії - в 1975 р.; 4-й сесії - в 1976 р з

боку Фінляндії, Іраку, Туреччини, Югославії, ОАЕ і Данії; 5-й сесії - в 1976 р з боку Югославії; 6-й сесії - в 1977 р з боку Іраку (просили включити в сфери співробітництва проблеми рибальства, викликані діяльністю у виключній економічній зоні і назад замінити слова «прагнуть до співпраці» на «зобов'язані співпрацювати»); 7-й сесії в 1978 р - з боку СРСР, Німеччини та Югославії; 8-й сесії в 1979 р - з боку групи ісламських держав; 9-й сесії у 1980 році - з боку Республіки Корея, Німеччини; 11-й сесії в 1982 р - з боку Туреччини, Іраку.

Згідно із загальними положеннями Конвенції ООН з морського права 1982 р обсяг прав держав, що оточують замкнуті або напівзамкнуті моря, не відрізняється від обсягу прав інших держав щодо своїх морських просторів, вони не наділяються додатковими правами і обов'язками. Стаття 123 Конвенції 1982 р лише визнає, що реалізація прав одним прибережним державою може впливати на права інших держав, в зв'язку з чим їм потрібно співпрацювати в встановлених сферах.

Згідно ст. 70 Конвенції 1982 р держави, які омиваються замкнутими або напівзамкнутими морями, мають право брати участь на справедливій основі в експлуатації відповідної частини залишку допустимого улову живих ресурсів виключних економічних зон прибережних держав того ж субрегіону або регіону, якщо географічне положення перших робить їх залежними від експлуатації живих ресурсів виняткових економічних зон інших держав цього субрегіону або регіону щодо адекватного постачання рибою їх населення або його частини з метою забезпечення потреб в харчуванні.

Формулювання статті 123 Конвенції ООН з морського права 1982 р дозволяє зробити висновок, що вона не встановлює будь-яких зобов'язань. Вживання словосполучень «слід співпрацювати», «для цих цілей ... прагнуть», «запрошувати, коли це доцільно» можна класифікувати як норми, що встановлюють юридичні зобов'язання.

Що стосується можливості співпраці через регіональні організації, то під останніми слід розуміти регіональні організації, створені під егідою ФАО - з питань рибальства; ІМО і ЮНЕП - з проблеми забруднення морського середовища; Міжурядова океанографічна комісія ЮНЕСКО - щодо морських наукових досліджень. Підпункт передбачає співпрацю не тільки з управління і збереження морських живих ресурсів, а й по їх розвідці і експлуатації, що в більшості держав є приватною діяльністю, а не державною функцією. «Управління, збереження, розвідка та експлуатація» живих ресурсів означає види діяльності, які багаторазово згадуються в частинах V (ст.ст. 56, 61, 63), VII (ст.ст. 117-119) Конвенції ООН 1982 р, ст . 13 Угоді.

4 МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ РИБОЛОВСТВА В ЧОРНОМУ ТА АЗОВСЬКОМУ МОРЯХ

За своїм географічним характеристикам Чорне море є внутрішнім морем, що входять в басейн Атлантичного океану. Воно з'єднується з Середземним морем через протоку Босфор, Мармурове море і протоку Дарданелли.

На думку А.Ф. Висоцького і В.П. Цемко, «Чорне море, ймовірно, може бути віднесено до «замкнутого або напівзамкнутого» моря. Дане припущення сумнівів не викликає.

Загальна промислова біомаса Чорного моря оцінюється приблизно в 300 тис.т. Основне промислове значення мають кілька, кефаль, хамса, скумбрія, ставрида.

За обсягом уловів Чорне море (разом з Азовським морем) в 2016 р посіло третє місце в Росії. За січень - вересень 2016 року в цьому водному басейні видобуто понад 73 тис.т. риби. Багато в чому зростання пов'язане з анексією Республіки Крим Російською Федерацією і відповідною економічної інтеграцією. У морських водах, що омивають береги цього невизнаного суб'єкта Російської Федерації, розташовані місця масової зимівлі риб, нагулу, а також проходять міграції найважливіших промислових видів. Шельфових зона, прилегла до півострова, багата ресурсами промислових безхребетних (рапана, мідії, креветки).

З метою розвитку промислового рибальства і аквакультури в прибережних водах Криму і Чорному морі в цілому так званий Уряд невизнаної Республіки Крим затвердив Державну програму розвитку рибного господарства на 2015-2017 роки, а так званий Уряд Севастополя - Державну програму розвитку рибогосподарського промислу Севастополя на 2015-2020 роки.

Метою цих програм є оновлення та переозброєння матеріально-

технічної бази підприємств; розвиток берегової інфраструктури; стимулювання зростання уловів водних біоресурсів, підвищення ефективності їх видобутку; створення нових технологій глибокої і комплексної переробки водних біоресурсів; реконструкція і технічне переозброєння підприємств, збільшення зайнятих в сфері малого та середнього бізнесу та ін.

За даними ФАО, в Чорному морі і Середземному морях промислом зайнято близько 12 тис. суден, з яких 88% - суду прибережного промислу, 4% - траулери, 4% - сейнери. Суден під російським прапором налічується близько 100 одиниць.

Загальний вилов морських живих ресурсів в Чорному морі в 80-х роках становив трохи менше 1 млн.т. Однак потім обсяг загальних виловів різко впав і в даний час він становить близько 200 тис.т. Найбільший обсяг вилову в Чорному морі доводиться на Туреччину (60%), Росію (35%), Грузії (4%).

Міжнародно-правовий режим рибальства в Чорному морі встановлений за допомогою ряду міжнародних договорів.

Серед таких, потрібно відзначити Угода між урядами СРСР, НРБ і СРР про рибальство на Чорному морі 1959 року (далі - Угода 1959 г.). Відповідно до ст. 1 цього договору держави-учасниці погоджуються співпрацювати і надавати можливу допомогу в здійсненні раціонального рибальства в Чорному морі, в удосконаленні техніки рибальства, а також в проведенні досліджень в області іхтіології та гідробіології, спрямованих на підтримку і збільшення рибних запасів Чорного моря з метою підвищення рибної продукції.

Угода 1959 встановлює мінімальні розміри допустимих до вилову риб: білуги, осетра, севрюги, калкана, оселедця, шипа.

Відповідно до ст. 8 з метою розробки та координації заходів щодо застосування Угоди 1959 року була заснована Змішана комісія. Вона уповноважена розробляти узгоджені заходи з регулювання рибальства з

метою збереження і збільшення рибних запасів Чорного моря, а також з розвитку техніки промислового рибальства; вносити зміни в промислові розміри риб; координувати плани науково-дослідних робіт з питань рибальства на Чорному морі, що проводяться компетентними органами учасників Угоди 1959 р.; визначати характер і об'єм статистичних та інших матеріалів, які подаються Сторонами в Змішану комісію з метою виконання положень Угоди 1959 р.

З моменту заснування Змішана комісія займалася чотирма групами питань: регулювання рибальства, дослідження живих ресурсів; марикультура; запобігання забрудненню.

У зв'язку з розпадом СРСР Угода 1959 року фактично втратило силу, хоча юридично воно продовжує діяти. З початку 1990-х рр. Змішана комісія перестала збиратися на свої сесії.

Угода про збереження китоподібних Чорного та Середземного морів і прилеглої Атлантичної Акваторії від 24 листопада 1996 р. Про це міжнародному договорі детально було сказано вище. Нагадаємо, що метою Угоди є сприяння тому, щоб його Сторони вживали всіх необхідних заходів по припиненню будь-якого навмисного знищення китоподібних. Зміст цієї Угоди докладно викладено в розділі, що стосується міжнародно-правового управління рибальством в Середземному морі.

Крім багатосторонніх договорів, в даний час міжнародно-правове регулювання рибальства в Чорному морі здійснюють двосторонні договори з рибальства в ньому. Такими, зокрема, є Угода між урядами СРСР і НРБ про взаємне промислі хамси і шпрота в Чорному морі 1978 р .; Угода між урядами РФ і України про співпрацю в галузі рибного господарства 1992 р; Угода між урядами України і Болгарії про співробітництво в галузі рибальства 1993 р .; Угода між урядами України і Грузії про співробітництво в сфері рибного господарства 1996 р .; Угода між урядами СРСР і Турецької Республіки про співробітництво в галузі рибного господарства 1990 р.

Велике значення в управлінні рибальством в Чорному морі має національне законодавство прибережних держав. Практично всі причорноморські країни мають сучасну законодавчу базу з питань рибальства.

Так, Закон Болгарії про рибальство та аквакультури 2006р регламентує рибальство у внутрішніх морських водах, територіальному морі та виключній економічній зоні. Комерційне рибальство у водах Чорного моря ведеться юридичними особами та індивідуальними підприємцями тільки на основі виданих їм дозволів за плату. Ліцензія видається на судно.

Будь-яка особа, яка має дозвіл на здійснення комерційного рибальства в водах Чорного моря, зобов'язана щорічно до кінця березня надавати загальну інформацію і статистику по риболовному судну, дані про кількість екіпажу та про райони промислу.

Закон про рибальство Туреччини 1971 забороняє іноземним компаніям промисел риби в прибережних водах Туреччини.

Закон України про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів 2011 р свідчить, що охорона водних біоресурсів Азово-Чорноморського басейну здійснюється з урахуванням необхідності створення сприятливих умов для відтворення та збільшення запасів осетрових та інших видів водних біоресурсів шляхом обмеження кількості знарядь лову, плавзасобів, а також рибальського зусилля, заборона застосування певних видів знарядь лову та припинення їх використання (ст.19).

У Російській Федерації регламентація рибальства в Чорному морі здійснюється відповідно до ФЗ «Про рибальство та збереження водних біологічних ресурсів» 2004 року, ФЗ «Про внутрішніх морських водах, територіальному морі та прилеглий зоні Російської Федерації» 1998 р ФЗ «Про виключну економічну зоні Російської Федерації »1998 р ФЗ« Про континентальний шельф Російської Федерації »1995 і Правилами рибальства

для Азово-Чорноморського рибогосподарського басейну 2013 р

Слід особливо зупинитися на політиці Європейського союзу щодо Чорного моря. З 2007 р, з моменту приєднання Болгарії і Румунії, ЄС здійснює загальне управління морською діяльністю і, зокрема, рибальством, щодо тих частин Чорного моря, які відносяться до вод вищевказаних держав. Таким чином, з 2007 р Чорне море виявилось активно включеним в сферу дії Спільної європейської політики.

У 2011 р Європейський парламент схвалив Резолюцію «Європейська стратегія в Чорному морі». У документі оголошено, що Чорне море є частково європейським внутрішнім морем, а з географічної точки зору переважно європейським. У документі також йдеться про необхідність поширення через регіональні програми по співпраці діючих в ЄС законодавчих норм і практик на Чорноморський регіон.

Згідно з документом для досягнення цих цілей необхідно здійснювати співробітництво на різних рівнях. У середині Європейського союзу необхідна повна інтеграція нових держав-членів в загальну європейську політику з рибальства і загальну стратегію з розвитку морів і океанів «Синій зростання».

На думку ЄС, в Чорному морі необхідно, перш за все, оцінити потенціал різних видів морської діяльності, поліпшити знання про екосистему Чорного моря, виявити проблемні області. Для поліпшення моніторингу морського середовища розроблено дві програми, які дозволять всім прибережним країнам (в тому числі і Росії) проводити моніторинг, слідуючи єдиними стандартами, встановленими відповідно до вимог Рамкової директиви про морський стратегії ЄС. Для відновлення морського середовища передбачається збільшити число охоронюваних районів і підвищити рівень захисту середовища.

Таким чином, на рівні ЄС відповідно до його правовими нормами створюється вся необхідна інфраструктура для забезпечення виконання

морської доктрини ЄС. В ході створення необхідних інститутів управління і моніторингу ЄС залучає до їх роботи прибережні держави, які не є членами Євросоюзу, пропонуючи їм користуватися перевагами цих проектів за умови дотримання вимог, встановлених європейським законодавством.

На регіональному рівні ЄС, маючи в своєму складі причорноморські держави, виступає за більш активні інтеграційні процеси в регіоні. Проблеми, пов'язані з рибальством в Чорному морі, ЄС пропонує вирішувати в рамках ГФКМ, де за його ініціативою вже була створена спеціальна Робоча група з моніторингу стану ресурсів Чорного моря. Вона виносить рекомендації щодо можливих заходів регулювання. Але оскільки Росія, Україна і Грузія не є членами ГФКМ, то ці заходи поки не знайшли широкого застосування. У зв'язку з цим ЄС веде активну політику по залученню цих держав до роботи ГФКМ. У разі вступу до цієї Організації, зазначені держави фактично будуть виконувати вимоги законодавства ЄС, норми якого глибоко інтегровані в працюючу всередині ГФКМ систему управління рибальством.

Для підвищення якості захисту морського середовища від забруднень, зашумлення і ін., На думку ЄС, необхідно розробити програму співпраці, яка б включала в себе найкращі практики ведення моніторингу, розроблені Комісією по захисту морського середовища району Балтійського моря (ХЕЛКОМ).

З метою більш глибокої економічної інтеграції з країнами чорноморського регіону ЄС з 2007 р активно бере участь в якості постійного спостерігача в роботі Організації чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС).

З 2009 р ЄС став брати участь у зустрічах на вищому рівні, що проводяться в рамках цієї Організації. У Декларації 20-го ювілейного саміту ОЧЕС (2012 р) було підкреслено, що кооперація між Організацією та ЄС має великий потенціал для підвищення ефективності економічного

співробітництва в регіоні і є важливим кроком на шляху досягнення цілей створення Організації. Промислове рибальство, на думку, ЄС не має стійких перспектив в плані ресурсного потенціалу, однак при грамотному управлінні, спрямованому на перерозподілі виробничих сил (в сторони маломасштабного рибальства), воно все ж збереже свою значимість.

Основні принципи загальної політики ЄС в галузі рибальства в Середземному і Чорному морях виклала Єврокомісар з морських справ і рибальства М. Даманакі на 38-й сесії ГФКМ 20 травня 2014 Основні положення її заяви зводяться до чого.

Проблеми, пов'язані з рибальством в Середземному і Чорному морях, в більшій частині ідентичні: стан запасів знаходиться в критичному стані. Для того щоб подолати ці проблеми, необхідно використовувати загальний підхід і затвердити загальні стандарти для управління ресурсами цих двох морів. Коли такі стандарти будуть прийняті, вони повинні бути здійсненні на практиці.

ЄС розглядає Середземне і Чорне моря як такі регіони, де європейська природоохоронна політика повинна стати основою нового режиму рибальства, що забезпечує насамперед мети збереження морських живих ресурсів та морського середовища. У зв'язку з цим ЄС буде докладати всіх зусиль, необхідні для реалізації такого курсу.

Проблеми Чорного моря набувають все більшого значення в контексті діяльності ГФКМ. У зв'язку з цим ЄС буде докладати зусиль для залучення до діяльності цієї організації всіх тих прибережних держав, які все ще не приймають участі в її роботі. Саме ЄС повинен стати основним майданчиком для мирного і конструктивного діалогу всіх зацікавлених сторін. ЄС повинен підтримувати їх прагнення до набуття статусу повноправних членів ГФКМ.

На думку М. Даманакі, ЄС пропонує дійсно добре адаптовану до субрегіональним умов політику, яка не нехтує інтересами прибережних спільнот, що залежать від маломасштабного промислу. ГФКМ дуже досягла

успіху в цьому напрямку. В рамках цієї організації постійно проводяться форуми та симпозіуми, де зустрічаються всі зацікавлені особи (представники маломасштабного промислу, підприємці та ін.), які підтверджують необхідність термінових заходів щодо відновлення і збереження запасів, і визначають причини, від яких залежить ефективність таких заходів.

Слід зазначити, що ЄС планує надавати допомогу і підтримку всім державам, які прагнуть підвищити рівень можливостей по контролю і моніторингу з метою припинення ННН промислу.

В рамках ЄС розроблено пакет документів під загальною назвою «Варіанти застосування екосистемного управління морськими ресурсами». Мета цього проекту полягає в тому, щоб забезпечити загальне розуміння соціально-наукових та управлінських перспектив застосування екосистемного підходу до управління морськими ресурсами європейських регіональних морів в т.ч.

В даний час основним міжнародно-правовим механізмом управління рибальством в Чорному морі є ГФКМ, яка прийняла ряд важливих рекомендацій і провела значущі міжнародні заходи, що стосуються рибальства в цій водоймі.

З 27 по 30 листопада 2015 р ГФКМ провела перший регіональний симпозіум з питань сталого маломасштабного рибальства в Середземному і Чорному морях. Робота симпозіуму проходила за п'ятьма напрямками: 1) поточна ситуація з маломасштабною рибальством в Середземному і Чорному морях: стратегія і методологія для ефективного аналізу; 2) варіанти одноосібного і спільного управління маломасштабною рибальством в Середземному і Чорному морях; 3) співвідношення маломасштабного рибальства з МОР; 4) підвищення ролі маломасштабного промислу в забезпеченні населення рибопродукцією; 5) створення регіональної платформи для сприяння здійсненню Добровільних керівних принципів ФАО щодо забезпечення стійкості маломасштабного рибальства.

На цьому симпозіумі були визначені наступні ключові дії по стратегіях і методологій для аналізу ефективності сектора маломасштабного рибальства в Середземному і Чорному морях: 1) усунення прогалин в зборі даних про маломасштабному рибальстві, його взаємодії з іншими видами діяльності та його соціально-економічні аспекти, створення постійних баз даних на національному, субрегіональному і регіональному рівнях; 2) створення системи інформаційного моніторингу з метою вдосконалення знань про маломасштабному рибальстві і зборі відповідних даних та інформації про діяльність флоту; 3) проведення досліджень з метою отримання детальної інформації про стан маломасштабного рибальства; 4) визнання соціально-економічної специфіки з метою отримання інвестицій і поліпшення умов життя прибережних рибалок; 5) включення маломасштабного рибальства в національні плани управління і моніторингу, контролю і спостереження за рибальством, запобігання ННН промислу і забезпечення безпеки на морі.

Учасники симпозіуму приділили велику увагу співвідношенню проблем розвитку маломасштабного промислу і створення МОР в Середземному і Чорному морях. Було вирішено, що в цій проблемі ключовими діями повинні бути: 1) посилення підходів на основі спільної участі дрібних рибалок в моніторингу, контролі і спостереженні за режимом МОР; 2) сприяння розробці та здійсненню плану роботи, спрямованої на адекватне управління ресурсами інших всередині і навколо МОР, активно залучаючи дрібних рибалок і управлінців в сферу рибальства; 3) гарантування того, що мережа управління МОР в районі компетенції ГФКМ повинна сприяти співпраці між мережею управління МОР в районі ГФКМ і платформою з питань маломасштабного рибальства.

Ключовими діями по створенню регіональної платформи для сприяння здійсненню Добровільних керівних принципів ФАО щодо забезпечення стійкості маломасштабного рибальства повинні бути: 1) збільшення прозорості суб'єктів маломасштабного рибальства і сприяння залученню

громадянського суспільства та інших зацікавлених осіб в здійсненні Добровільних керівних принципів ФАО; 2) включення положень Добровільних керівних принципів в регіональні, національні та місцеві стратегії і плани дій, беручи до уваги необхідність врахування вітчизняного рибальства паралельно з соціальн-економічним розвитком і застосуванням підходу, заснованого на правах людини, а також виділення достатніх людських і фінансових засобів для їх реалізації; 3) підтримання створення і розвитку організацій і мереж, створених суб'єктами маломасштабного рибальства, володіння чіткими і загальними цілями, а також адекватним фінансуванням для перетворення загальних інтересів і проблем; 4) сприяння створенню регіональних конфедерацій для збору відповідних професійних організацій і платформ; 5) заохочення включення як чоловіків, так і жінок в процеси прийняття рішень, розробки систем моніторингу та оцінки на рівні громад, збору гендерних даних, підтримки жіночих організацій; 6) спільна робота в рамках пропонованих регіональних програм по маломасштабному рибальства для створення підтримки одного або декількох платформ для дрібних рибалок і працівників рибного сектора з метою поліпшення комунікації та інформації для підтримки маломасштабного промислу здійснення на практиці Добровільних керівних принципів ФАО щодо забезпечення стійкості маломасштабного рибальства.

На своїй 40-му сесії в 2016 р ГФКМ схвалив Резолюцію про середньостроковій стратегії (2017-2020 рр.) З питань сталого рибальства в Середземному і Чорному морях. Реалізація стратегії передбачає зміни до 2020 р тривожну тенденцію про стан промислових запасів риб. Стратегія складається з п'яти розділів і передбачає: а) зміна тенденції до збереження промислу рибних запасів шляхом вдосконалення механізму наукових досліджень і управління рибальством; б) забезпечення засобів до існування прибережним громадам через допомогу їм у реалізації сталого маломасштабного рибальства; в) припинення ННН промислу в рамках

регіонального плану дій; г) мінімізація і запобігання небажаної взаємодії через рибальство, морськими екосистемами і навколишнім середовищем; д) сприяння зміцненню міжнародного співробітництва з питань рибальства в Чорному морі.

У цій резолюції передбачено скликання міжнародної конференції на вищому рівні з розгляду співпраці в галузі рибальства та аквакультури в Чорному морі. Така конференція відбулася в період з 24 по 25 жовтня 2016 р в м Бухаресті. За її підсумками була прийнята Бухарестська декларація, в яку включені положення, спрямовані на зміцнення і розширення співпраці між усіма зацікавленими країнами і організаціями для досягнення стійкого рибальства, відповідальної аквакультури, і в тому числі:

заохочення загального і спільного підходу до співпраці серед прибережних країн в Чорноморському регіоні з метою, що сприяють раціональній експлуатації морських живих ресурсів, сталого розвитку аквакультури і пом'якшення загроз, що стоять перед морським середовищем і вразливими видами, щоб гарантувати здоров'я і продуктивні екосистеми, беручи до уваги конкретні особливості кожної країни щодо виконання відповідних глобальних зобов'язань, таких як цілі Порядку денного ООН зі сталого розвитку до 2030 р .;

визнання позитивної ролі ГФКМ як регіональної організації з компетентністю в галузі рибальства та аквакультури в Чорному морі і, зокрема, її «Середньострокової стратегії (2017-2020 рр.) з питань сталого рибальства в Середземному і Чорному морях», яка сприяє досягненню мети 14 сталого розвитку ООН і цілям забезпечення біорізноманітності стосовно специфіки Чорноморського регіону;

заклик до чорноморських прибережним країнам зміцнювати багатостороннє співробітництво для поліпшення стійкості ресурсів, особливо щодо наукових рекомендацій, стабільного маломасштабного рибальства, зміцнення потенціалу, а також до дій відповідно до Регіональним планом дій

по боротьбі з ННН промислом;

потреба в регіональному проекті, як в інструменті, що сприяє технічному співробітництву в питаннях, що стосуються сталого розвитку рибальства і аквакультури Чорного моря;

заохочення загального і спільного підходу до співпраці серед прибережних країн в Чорноморському регіоні з метою, що сприяють раціональній експлуатації морських живих ресурсів, сталого розвитку аквакультури і пом'якшення загроз, що стоять перед морським середовищем і вразливими видами, щоб гарантувати здоров'я і продуктивні екосистеми, беручи до уваги конкретні особливості кожної країни щодо виконання відповідних глобальних зобов'язань, такі як цілі Порядку денного ООН зі сталого розвитку до 2030 р

Відповідно до п. 7 Бухарестської декларації ГФКМ контролюватиме виконання її положень.

Слід зазначити, що в Чорному морі немає спеціальної міжурядової організації з управління рибальством, як цього передбачає ст. 123 Конвенції ООН з морського права 1982 р Через таку організацію держави координують управління живими ресурсами моря, їх збереження, розвідку та експлуатацію. Цим вакуумом скористався ЄС, який в 2014 р провокував зміна Угоди про створення ГФКМ в плані поширення керуючої юрисдикції Комісії на Чорне море.

Майбутнє міжнародно-правового режиму рибальства в Чорному морі може бути реалізовано за наступними напрямками.

Перш за все, було б доречним чорноморським державам розробити і прийняти угоду про рибальство в Чорному морі, основу якого могли б скласти відповідні положення Угоди між урядами СРСР, НРБ і СФР про рибальство на Чорному морі 1959 У новій Угоді повинні бути закріплені наступні принципові положення .

Даний договір повинен поширюється на всі живі ресурси та на все води

Чорного моря за винятком внутрішніх вод прибережної держави. Для досягнення цілей такої угоди повинні застосовуватися принципи обережного, екосистемного підходів та сталого використання морських живих ресурсів. Сторонам такого договору слід керуватися принципами рівності, поваги національного суверенітету, невторчання у внутрішні справи, взаємної вигоди.

Сторони повинні співпрацювати у відновленні виснажених ресурсів. Вони повинні приділяти першочергову увагу проведенню досліджень і збору даних з метою більш достовірного встановлення ОДУ і підвищення науково-технічних знань в галузі рибного господарства. Сторонам слід заохочувати регіональне співробітництво в галузі дослідження та оцінки морських живих ресурсів, у тому числі формування регіональних статистичних даних по рибальству. Крім того, сторони повинні заохочувати розвиток аквакультури, а також вживати заходів щодо запобігання випадкового привнесення інвазивних видів.

На підставі такої угоди повинна бути створена відповідна РФМО, наділена міжнародну правосуб'єктність, яка буде приймати рішення по управлінню рибальством в Чорному морі. Кожна сторона угоди повинна самостійно визначати обсяг допустимого улову в зонах своєї юрисдикції і узгодити їх з цієї РФМО.

Однак у встановленні нового міжнародно-правового режиму рибальства в Чорному морі є й інший шлях, запропонований ГФКМ і деякими зарубіжними фахівцями.

Так, на 32-й сесії ГФКМ в лютому 2008 року був прийнятий документ під назвою «Управління рибальством в Чорному морі: перспективи ГФКМ». У ньому пропонується вирішити наступні п'ять завдань: а) укласти угоди про кордони виняткових економічних зон в Чорному морі; б) затвердити графік за погодженням кількості промислових суден і обсягах уловів; в) встановити систему ліцензування та обліку всіх суден, що ведуть промисел у Чорному

морі; г) досягти домовленості сторін про загальні процедури перевірки і контролю, а також притягнення порушників до відповідальності; д) посилити правила доступу рибалок в зони інших держав і укласти двосторонні угоди про взаємний доступ до ресурсів зон національної юрисдикції чорноморських країн.

Турецькі вчені Е. Дузгунез і Н. Ердоган вважають, що крім молюсків інші морські живі ресурси мігрують з відкритого моря в виняткові економічні зони Чорного моря і назад і в зв'язку з цим повинні бути прийняті загальні плани з управління рибальством. Однак вони не визначили правову природу цих планів і їх юридичну силу. Якщо ці плани будуть схвалені ГФКМ, то вони не будуть обов'язковими для держав, які не є членами цієї Організації.

ВИСНОВКИ

В разі відсутності досягнення згоди чорноморськими державами про необхідність укладення нової угоди про рибальство в Чорному морі, і з урахуванням того, що в даний час ГФКМ є єдиним механізмом управління рибальством в Чорному морі, з метою захисту рибогосподарських інтересів необхідно обов'язково приймати на постійній основі участь в робочій групі ГФКМ з рибальства в Чорному морі, відкритої для всіх причорноморських держав. Крім того важливо закликати держави, які омиваються Чорним та Азовськими морями здійснювати співробітництво з відповідними зацікавленими державами і міжнародними організаціями, в тому числі з метою проведення наукових досліджень у зазначених акваторіях. Особливо це стосується підготовки наукових матеріалів для офіційної передачі в Секретаріат ГФКМ ООН 1995 року про транскордонні рибні запаси і запаси далеко мігруючих риб.

Міжнародно-правове регулювання рибальства в замкнутих і напівзамкнутих морях необхідно і подалі здійснювати за універсальними і регіональними міжнародно-правовими нормами. До першої групи входять норми, що містяться в Конвенції ООН 1982 р, Угоді ООН про транскордонних рибних запаси і запаси далеко мігруючих видів 1995 року, Угоді ФАО по відкритому морю 1993 г. Слід зазначити також Кодекс ведення відповідального рибальства ФАО 1995 року, який є добровільним, але при цьому містить норми, так званого м'якого права. Другу групу складають норми цілого ряду регіональних міжнародних договорів, які розглядають тільки норми, закріплені в регіональних договорах, що регламентують рибальство в Чорному і Азовському морях.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Бабаян В.К. Предосторожный подход к оценке общего допустимого улова (ОДУ): Анализ и рекомендации по применению. - М.: Изд-во ВНИРО, 2000. - 192 с.
2. Бекашев Д.К., Бекашев К.А. Международно-правовые проблемы борьбы с незаконным рыболовством: монография. - М.: Проспект, 2016. - 480 с.
3. Бекашев К.А. ФАО и правовые вопросы охраны живых ресурсов открытого моря. - М.: Пищевая промышленность, 1976. - 184 с.
4. Бекашев К.А., Серебряков В.В. Международные морские организации - Л.: Гидрометеиздат, 1979. - 606 с.
5. Бекашев К.А., Сапронов В.Д. Мировое рыболовство: вопросы международного сотрудничества. - М.: Агропромиздат, 1990. - 288 с.
6. Боклан Д.С. Международное экологическое право и международные экономические отношения: монография. - М.: Магистр: ИНФРА-М, 2014. - 272 с.
7. Броунли Я. Международное право (в двух книгах). Под ред.: [Тункин Г.И.](#), пер.: [Андреанов С.Н.](#) Кн. первая. - М.: Прогресс, 1977. - 507 с.
8. Вылегжанин А.Н., Зиланов В.К. Международно-правовые основы управления морскими живыми ресурсами: (теория и документы). - М.: ОАО «НПО «Издательство «Экономика», 2000. - 600 с.
9. Вылегжанин А.Н. Морские природные ресурсы (международно - правовой режим). - М.: Информдинамика, 2001. - 298 с.
10. Высоцкий А.Ф., Цемко В.П. Черноморско-Азовский бассейн (правовые вопросы использования пространств и ресурсов / АН УССР. Ин-т государства и права; Отв. ред. Ю.С. Шемшученко. - Киев: Наук. думка, 1991. - 252 с.

11. Крайний А.А., Бекашев К.А. Международные проблемы борьбы с ННН промыслом: политика и право. - М.: Изд-во ВНИРО, 2012. - 360 с.
12. Лукашук И.И. Международно-правовое регулирование международных отношений. - М.: Междунар. отношения, 1975. - 176 с.
13. Международные аспекты водного законодательства. - М.: Издание Государственной Думы, 2015. - 112 с.
14. Норин Е.Г. Рациональное рыболовство: Монография. - Петропавловск-Камчатский: КамчатГТУ, 2006. - 184 с.
15. Соколова Н.А. Международно-правовые проблемы управления в сфере охраны окружающей среды: монография / отв. ред. К.А. Бекашев. - М.: Проспект, 2010. - 320с.
16. Черниченко С.В. Контуры международного права. Общие вопросы. - М.: Научная книга, 2014. - 592 с.
17. Bime P., Boyle A., Redgwell C. International Law & the Environment. Third Edition. - Oxford University Press, 2009. - 851 p.
18. Burke W.T. The New International Law of Fisheries. UNCLOS 1982 and Beyond. - Clarendon Press Oxford, 1994. - 382 p.
19. Churchill R.R., Lowe A.V. The law of the sea. Third edition. - Manchester University Press, 2010. - 494 p.
20. Doulman D., Swan J. A Guide to the Background and Implementation of the 2009 FAO Agreement on Port State Measures to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing // FAO Fisheries and Aquaculture Circular №1074 FAO. Rome. 2012. - 165 p.
21. From Limnology to Fisheries: Lake Tanganyika and Other Large Lakes. Edited by O.V. Lindqvist, H. Molsa, K. Salonen and J. Sarvala. - Kluwer Academic Publishers, 1999. - 218 p.
22. Greiber Th. Access and benefit sharing in Relation to Marine Genetic Resources from Areas Beyond National Jurisdiction A Possible Way Forward. - Bonn, 2011. - 53 p.

23. Gulland J.A. The management of marine fisheries. - Bristol: Sciencetechnica Publishers Ltd., 1974. - 198 p.
24. International legal and policy framework to combat illegal, unreported and unregulated fishing. Leiden - Boston, 2010. - 341 p.
25. Komatsu M. The Importance of taking cooperative action against specific fishing vessels that are diminishing effectiveness of Tuna Conservation and management measures. - FAO, 2000. - 166 p.
26. Leonard L. International Regulation of Fisheries. - Washington, 1944. - 27.280p.
28. Markowski M. The International Legal Standard for Sustainable EEZ Fisheries Management // Towards Sustainable Fisheries Law. A Comparative Analysis. Ed. by Gerd Winter. - IUCN Environmental Policy and Law Paper No. 74, 2009. - 340 pp.
29. Marr S. The Precautionary Principle in the Law of the Sea: Modern Decision Making in International Law. - Martinus Nijhoff Publishers. Kluwer Law International, 2003. - 268 p.
30. Masters, J. 2014. CRFM Statistics and Information Report, 2015. - 70 p.
31. Matz N. The Interaction between the Convention on Biological Diversity and the UN Convention on the Law of the Sea. In: Ehlers P., Borgese E.M., Wolfrum R., Hoss C. (eds.) - Marine Issues: From a Scientific, Political and Legal Perspective. 2002. - 207 p.
32. McManus E., Lacambra C. Fishery Regulations in the Wider Caribbean Region. Project summary. - UNEP, 2012. - 150 p.
33. Nordquist M.H., Nandan S., Rosenne S. UN Convention on the Law of the Sea Commentary 1982. Volume III. - Brill/Nijhoff, 1995. - 736 p.
34. Palma M., Tsamenui M., Edeson W. Promoting Sustainable Fisheries. The Legal and Policy Framework to combat Illegal, Unreported and Unregulated Fishing. - Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010. - 341 p.
35. Pineiro L.C. International Maritime Labour Law. International Max Planck

- Research School for Maritime Affairs at the University of Hamburg. Hamburg studies on Maritime Affairs 34. - Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2015. - 326 p.
36. Price R., Haberbeck A. Maritime Laws of the Arabian Gulf Cooperation Council States Vol. 1. - London: Graham & Trotman, 1986. - 268 p.
37. Salvatore A., Charlotte S. Bioprospecting of Genetic Resources in the Deep Seabed: Scientific, Legal and Policy Aspect. - UN University, Institute of Advanced Studies, June 2005. - 72 p.
38. Sands Ph. Principles of International Environmental Law. Second edition. - Cambridge University Press, 2003. - 1246 p.
39. Trangott E. Fish, Fishing and Fisheries. Addressing Illegal, Unreported and Unregulated Fishing. - New York, 2010. - 150 p.
40. Tydeman K., Lutchman I. Report to H.M. Government of Gibraltar on «The Management of Marine Living Resources in the Waters around Gibraltar». - H.M. Government of Gibraltar. Ministry for the Environment Duke of Kent House, Line Wall Road. Gibraltar, December, 2012. - 34 p.
41. Upton S., Vitalis V. Stopping the High Seas Robbers: Coming to Grips with Illegal, Unregulated, and Unreported Fishing on the High Seas. Background paper for the OECD Round Table on Sustainable Development. - Paris, 2003. - 17 p.
42. Yturriaga J.A. de. The international regime of fisheries: from UNCLOS 1982 to the Presential Sea. - The Hague; Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1997. - 326 p.
43. Yturriaga J.A. de. Ambitos de jurisdiccion en la Convencion de Las Naciones Unidas Sobre El Derecho del Mar. Una perspectiva Espanola. - Ministerio des Asuntos Exteriores. Secretaria General Tecnica. - Madrid, 1996. - 1004 p.